

II.

A MAGYAR PÁRT ÉS A POLITIKAI PAKTUMOK 1922—1928.

Az Országos Magyar Párt zászlóbontása

Az 1922 márciusi parlamenti választások után a kormány a Magyar Szövetség működését ismét beszüntette, egyidejűleg azonban bizalmasan tudtára adták a vezetőségnek, hogy a magyarság összefogó szervezetét, mint egyesületet, nem ismerhetik el, de mint politikai pártok egyesülése ellen, nem fognak kifogást emelni. Augusztus 5-én a Magyar Nemzeti Párt a kolozsvári Központi Szálloda nagytermében országos alakuló nagygyűlést tartott, amelyen elnökké Grandpierre Emilt választották meg. A nagygyűlés Sándor József indítványára kimondotta, hogy a Nemzeti Párt a magyarság egysége érdekében egyesülni kíván a Néppárttal. Másnap a Magyar Szövetség tartotta meg erre az alkalomra adott külön engedély alapján második nagygyűlését, melyen a kormány óhajának megfelelően módosította szervezeti szabályait, újólág hangoztatva azonban, hogy a magyar kisebbség közjogi személyiségét kívánja megtestesíteni. A kormány azonban az így módosított szervezeti szabályzatot sem hagyta jóvá. Október 15-én még Jósika Samu és Sándor József képviselték a Magyar Szövetséget I. Ferdinánd király és felesége, Mária királyné Gyulafehérváron tartott koronázási ünnepségén. Nagyrománia első királyának koronázásán szerepelt utoljára a nyilvánosság előtt a Magyar Szövetség s utána még október havában be kellett szüntetnie működését.

A Magyar Szövetség kereteit most a Nemzeti Párt igyekezett betölteni és meg is alakította megyei tagozatait

mindenütt, ahol a Szövetségnek tagozata volt. De a Néppárttal együtt most már két magyar párt volt s munkájuk mindegyre keresztezte egymást. Az új helyzet pedig a magyar kisebbség olyan megszervezését követelte, ami az adott viszonyok között egyedül volt lehetséges, vagyis az egyetlen párt kereteibe való tömörülést. A Nemzeti Párt tehát az egység megteremtése érdekében bizottságot küldött ki. A bizottság munkája hosszas tárgyalások után sikerrel járt és a két párt kiküldöttei már november 20-án kimondták, hogy egyesülnek az egységes *Magyar Pártban*. Az alakuló nagygyűlést 1922 december 28-ára tűzték ki a kolozsvári Iparosegylet dísztermébe.

Erdély különböző vidékeinek mintegy háromszáz kiküldöttje és nagyszámú érdeklődő jelenlétében nyitotta meg Kecskeméthy István, a Néppárt elnöke az ülést. „Itt a magyar egység gyönyörű bölcsőjében új hitek lángjai gyúlnak ki szemeinkben...” — mondotta. — „A földet kihúzzhatják a lábunk alól, a házat elvehetik a fejünk felől, meggyanusíthatják legtisztább szándékainkat, gáncsot vethetnek közjóra irányuló törekvéseinknek: mi nem szűnünk meg azért a nagy magyar hivatásért küzdeni.” Grandpierre Emil, a Nemzeti Párt elnöke, hangsúlyozta, hogy a magyar szervezkedés törvényes eszközökkel dolgozik és célja, *„a nemzeti kisebbség közjogi alanyiségének* alkotmányos biztosítása s a gyakorlatban autonómia alakjában való életrekelteése a világbékét szolgálja, tehát olyan nagy célt, mely egyenesen kizárja kisebbsérendű célokra való törekvés lehetőségét”. Ugyanezt hangoztattá dr. Hajdú István marosvásárhelyi kiküldött, a határozati javaslat előadója. *„A Románia törvényei közé becikkelyezett kisebbségi egyezmény és a gyulafehérvári határozatok jogi alapjára akarjuk felépíteni a mi kisebbségi életünket.* Mi egy nemzetközi jogilag szerződésben és közjogilag törvényben elismert népközösség vagyunk. A ma újra induló Magyar Pártnak sem lehet más pricipiuma, mint az egységes állam keretében kisebbségi jogaink kiépítése, népközösségi jogalanyiségünk elismertetése s mindezek megvalósulásáig is minden törvényes eszköz és út igénybevétele fajunk, kultúránk és általános nemzeti tőkénk védelmére.”

Ezek után a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„A Romániában élő magyar nemzetiségű állampolgároknak 1922. évi december 28-ik napjára Kolozsvárra összehívott képviselete örömmel veszi tudomásul a Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt egyesülését s *a romániai magyar nemzetiségű állampolgárok egységes és egyetemes politikai szervezeteként megalakítja a Magyar Pártot, melynek elnökévé közfelkiáltással br. Jósika Sámuel urat hívja meg.*”

Az egyhangú határozat után Jósika elnöki beköszöntőjében leszögezte, hogy a feloszlatott Magyar Szövetség programja alapján kívánja kiépíteni a Magyar Pártot. „Román polgártársainknak is meg kell érteniök, hogy a kisebbségekkel való békés együttműködésre van szükség. Meggyőződésem, hogy népünk fajszeretete és igazságérzése politikai érdekeinket dicsőre fogja vinni.”

A Grandpierre, Hajdú és Jósika által előadott szilárd jogi és politikai irányelvek vonulnak végig a Magyar Párt másfél évtizedes működésén. Már az első nagygyűlésen felmerültek azok a sérelmek és követelések, amelyekre a Párt küzdelmei irányultak. Sándor József a választói névjegyzék újbóli összeállításáért és az okiráltságbeli lajstromon szavazás kiterjesztése érdekében emelt szót. Kovács Kálmán javaslatára elhatározzák, hogy a hitvallásos iskolák önkormányzatának fenntartása érdekében a királyhoz és kormányhoz fognak fordulni. Zágoni István a közszabadságok korlátozása ellen és az állásukat veszített köztisztviselők érdekében szólalt fel. Fekete Nagy Béla a gazdasági élet nacionalizálása, Jakabffy Elemér a magyar renegátok ellen tiltakozott. Ebben a gondolkörben zajlottak le a Magyar Párt későbbi nagygyűlései is, ezt fejezi ki az egyhangúan elfogadott és mellékletek között közölt program is.

A nagygyűlés végül Jósika Samu mellé alelnököt választott, akik között a Romániához csatolt részek képviselői és a magyar közélet előkelőségei foglaltak helyet. Ezek: br. Ambrózy Andor, Barabás Béla, dr. Bernády György, Grandpierre Emil, Haller Gusztáv, Jakabffy Elemér, Kecskeméthy István, Szabolcska Mi-

hály, Sándor József, br. Szentkereszty Béla, Túri Kálmán és Ugron István. Ugyancsak megválasztották a 23 tagú intézőbizottságot, a 68 tagú nagyválasztmány megválasztását pedig a megyékre bízta.

Az erdélyi magyarság politikai képviselete tehát legnagyobb részben azokból állott, akik a Trianon előtti magyar közéletben is tevékeny részt vettek. Az elnök a magyar főrendiháznak volt utolsó elnöke, Barabás Béla a delegációnak egykori elnöke, Ugron István v. b. t. t. a monarchiának volt több fontos külföldi poszton követe, Sándor József és Jakabffy Elemér képviselők voltak, Grandpierre Emil főispán, Bernády György Marosvásárhely, Haller Gusztáv Kolozsvár polgármestere volt, id. Szentkereszty Béla földbirtokos, br. Ambrózy Andor a Bánság, Túri Kálmán ügyvéd Nagyvárad közéletében vett tevékeny részt, Kecskeméthy István református teológiai tanár, Szabolcska Mihály pedig a háborúelőtti konzervatív irodalmi irányzatok népszerű költője volt. Az arisztokrácia, a középosztály és az iparostársadalom egy része mellett egyelőre csak mint szavazó vett részt a pártlétben a magyar nép, a munkásság pedig a háború után virágzó nemzetközi irányzatoknak hódolt s így távol élt a magyar politikai harcok színterétől. A Magyar Pártot ilyen összetétele miatt kezdettől fogva sok támadás érte, főként román részről. A román kormány nem hitt azoknak a vezetőknek az őszinteségében, akik tegnap még az ezeréves magyar állameszmét képviselték felelős állásokban s ma a kisebbségek közjogi személyiségének elvi alapján indultak harcba a román állameszme képviselői ellen. Azt mondták, hogy a Magyar Párt vezetői a „régí feudális magyar világot” akarják feltámasztani a „demokratikus Romániában” és meg akarják gátolni, hogy az agrárreformmal és munkásvédő törvényekkel kielégített magyar néptömegek új hazájukban elhelyezkedjenek. A magyarság soraiban is voltak olyanok, akik tökéletes jó szándékkal a román néppel kerestek kapcsolatot és a Néppárt eszmei harcosai igyekeztek a magyar tömegek számára hasznosítani mindazt, amit a demokrácia nyújtott. De voltak sajnos renegátok is, akik arra a szerepre vállalkoztak, hogy a magyarság vezetőit pisz-

kolják és a magyar tömegeket a román politikai pártok aklaiba terelgessék be.

A Magyar Pártnak ez az összetétele kétségtelesen támadási felületet nyújtott mind kifelé, mind befelé. Az illetékes magyar tényezők azonban jobban megbíztak a régi vezetők politikai tapasztalataiban és kipróbált hazafiságában, mint azokban, akik a háború és a forradalmak éveiben tűntek fel és az új alapokon való politikai szervezkedés hívei voltak. A „régí vezetők” között egyesek különben is pályájuk kezdetén vagy derekán állottak és évek folyamán tökéletesen beleélték magukat a kisebbségi magyarság politikai küzdelmeibe. A magyar falusi néptömegek s a városi iparos és kereskedő társadalom pedig annyira át voltak hatva a nemzeti érzéstől, hogy kevés kivétellel követték azokat, akik magyar nemzeti jelszavakkal küzdöttek a román politikai porondon. A legrosszabb ajánlólevél a magyar választóközönség előtt az volt, ha valakit a kormány támogattott, a legjobb pedig, ha öntudatos magyar magatartása miatt támadta a román sajtó.

Megindul a harc a parlamentben.

A magyarság hat törvényhozója elé erejüket meghaladó feladatok tornyosultak, amikor Románia alkotmányozó parlamentje megnyílt. Már a választások alatt rástötötték a magyarságra az irredentizmus bélyegét. Brătianu a békekonferencián kijelentette volt, hogy az erdélyi magyarságot békés úton el fogja tüntetni s ebben segítőársat talált kultusz és közoktatásügyi miniszterében, a dúsgazdag Anghelescu orvosban, aki a nagyromán kultúrpolitika alapjait megvetette. Az Anghelescu-féle kultúr-offenzíva a magyar iskolák bezárásán, magyar tanulók román iskolákba kényszerítésén, állami iskolák kényszermunkával való felépítésén át az egységes román nemzetállam felé tört. Törvényhozóink nem várhattak segítséget sem a kisszámú erdélyi ellenzéktől, akik sovinizmusban túltettek az ókirályság több elfogulatlanabbik gondolkozó politikusán, sem a német képviselőktől, akik a medgyesi határozattal körülbástyázva magukat, igyekeztek kisebbségi előjogaikat megőrizni. Br. Jósika Samu,

Pál István és Fülöp Béla nem bírták a román nyelvet olyan mértékben, hogy parlamenti vitákban részt vehettek volna. Az aradi Zima Tibor kevésbé volt ismerős az erdélyi viszonyokkal s így inkább helyi érdekű és gazdasági kérdésekben lépett fel. Maradt Bernády György és Sándor József a képviselőházban, az ő működésük azonban állandóan keresztezte egymást s gyakran egyik lerontotta, amit a másik épített.

Bernády György Marosvásárhely híres polgármestere, aki a város újjáépítésével elévülhetetlen érdemeket szerzett, a liberális párttal tartott fenn kapcsolatot. Reálpolitikus volt, aki látta, hogy az országnak a liberálisok az urai, ezek ellen pedig hiábavaló a küzdelem s ezért hajlékony politikájával szerzett összeköttetéseit igyekezett, sokszor sikerrel, a magyarság javára kamatoztatni. Gyakori betegeskedése azonban megakadályozta abban, hogy a parlamenti életben tevékeny részt vegyen. Szűzbeszéde miatt, amit 1922. április 13-án mondott el a képviselőházban, sok támadásban volt része. Ez alkalommal a magyarság sérelmeinek feltárása mellett, annak a gondolatnak akart kifejezést adni, hogy a magyar kisebbség igyekezni fog az új államkeretekbe beilleszkedve az ország érdekében dolgozni.

„Az ellen a piros-fehér-zöld lobogó ellen — úgy mond — amelynek közepén a román állam teljes címere van, azt hiszem senkinek sem lehet semmiféle szempontból kifogása... Mi új állampolgárságunkat becsülettel egyeztetjük össze a magunk magyarságával s minden igyekezetünkkel azon vagyunk, hogy nemcsak hűséges fiai legyünk fajunknak, becsületes ápolói kultúránknak, de önzetlen, minden áldozatra kész és hű polgárai legyünk a román királyságnak. Ne akarjon belőlünk senki renegátokat csinálni, mert az, aki fajtáját megtagadni képes, adott alkalommal elárulja hazáját, királyát sőt Istenét is.”

A kormány nevében I.G. Duca mondott köszönetet Bernádynak, és annak az óhajának adott kifejezést, hogy Románia minden magyarja a Bernády szellemében dolgozzék és éljen.

Sándor József, az EMKE egyik alapítója és örökös alelnök főtitkára, volt a parlamenti csoport legtevéke-

nyebb tagja, aki mint bukaresti születésű székely, kitűnő nyelvismeretével és a magyar parlamentben szerzett gyakorlatával felvértezve egyedül küzdötte végig a magyarság első politikai harcait. Sándor József Bernádyval ellentétben kezdettől fogva az erdélyi román nemzeti párttal való kapcsolat megteremtését sürgette. Maniuval már a magyar képviselőházban meleg kapcsolatot tartott fenn. Demokrata felfogása s a népnevelés szolgálatában eltöltött multja arra predesztinálták, hogy ebben az elégedetlen ellenzéki pártban keressen támaszt a kormány ellen vívott harcaihoz. Előrehaladott kora ellenére a szószekben érezte igazán otthon magát s ellenségeinek gyakran feléje lövellő közbeszólásai csak olajat öntöttek lobbanékony temperamentumára.

Szükség is volt egy ízig-vérig parlamenti debatterre, mert a kormány nemsokára napirendre tűzte Nagy-Románia alkotmányának javaslatát, mely a magyarság két évtizedes kisebbségi sorsának is lerakta az alapjait. Sándor József 1923. március 17-én állandó közbeszólásokkal tarkított harmadfélórás beszédében tette bírálat tárgyává az alkotmány javaslatát.

A román parlamentben divattá vált, hogy a kisebbségi magyar szónokok szemére vessék a világháború előtti Magyarország nemzetiségi politikáját. Sándor beszéde közben ilyen szócsaták játszódtak le:

Iorga: Ha nem is osztozom azok nézetében, akik azt hiszik, hogy a kisebbségeket el lehet nemzetleníteni, de mint román visszautasítom, hogy leckét fogadjunk el a magyar nemzet egy képviselőjétől, amely nemzet minden eszközzel arra törekedett, hogy Magyarországon a román és a többi kisebbségeket elnyomja és elnemzetlenítse.

Sándor József: Csak úgy nyomjanak el minket a románok, ahogy mi elnyomtuk a románokat.

Iorga: Elvették a románok iskoláit!

Sándor: A csatolt terület románjainak 2500–3000 államsegélyes iskolája volt.

Iorga: Elvették a svábok iskoláit.

Sándor: Soha.

Iorga: Felhívom Hans Otto Roth képviselő urat, tegyen tanúságot, hogy elvették.

Hans Otto Roth: Igaz.

Sándor: A svábok maguk kérték a községi iskolák államosítását.

Iorga: A magyarok meg akarták ölni a románokat.

Sándor: Csak úgy öljenek meg minket Önök, mint mi tettük ezer éven át a románokkal, akik századok óta folyton szaporodtak, művelődtek és vagyonosodtak, amíg odáig jutottak, ahol most vagyunk.

Iorga: Ez a románok érdeme.

Sándor: És a magyaroké is!

Sándor József végül is nyilatkozatot olvasott fel, melyben tekintettel arra, hogy az alkotmányozó országgyűlés törvénytelen formában, választási terrorral hozták össze, tekintettel arra, hogy az alkotmányból kihagyták a gyulafehérvári határozatokat és a kisebbségi szerződést, „ez alkotmány-javaslatot egészben és részben à limine és ex principio visszautasítjuk, ennek tárgyalásától és a szavazástól is tartózkodunk s ezt, ha az egy erőszakos párturalom által megszavaztatnék, ezennel ünnepélyesen ország-világ előtt a magyarság asszimilálására és elrománosítására, valamint az egyéni és társadalmi jog elnyomására és az ország elszegényítésére szánt, reánk erőszakolt, *oktrojált* alkotmánynak jelentjük ki”.

Az alkotmány tényleg nem ismerte el a kisebbségeknek Gyulafehérváron és Párisban szerzett jogait s ezek helyett bizonyos általános polgári jogokat nyilatkoztatott ki, melyek a kisebbségeket is érintik. Az ötödik szakasz a lelkiismereti és tanszabadságot, sajtó-, gyülekezés- és egyesülési-, valamint minden törvény által meghatározott közszabadságot a román állampolgároknak „faji eredetre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül” biztosítja (lásd még részletezve a 28. és 29. szakaszban). A hetedik szakasz kimondja, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlásának nem lehet akadálya a faji, nyelvi vagy vallási különbség, a nyolcadik a törvény előtti egyenlőséget és a közteherviselést terjeszti ki a kisebbségekre.

Az alkotmánnyal és kisebbségi szerződéssel szorosan összefügg az állampolgársági törvény, mely tizenegy hónap múlva, 1924 február 23-án lépett életbe. A kisebbségi szerződés kimondta, hogy Románia állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alakítás nélkül mindazokat, akik a hozzácsatolt területeken *állandó lakhellyel*

bírnak, sőt azokat is, akik ott születtek, de a szerződés életbelépésekor távol voltak, majd megállapította, hogy mindazok, akik Romániában születtek és akiket más állampolgárság nem illet meg, román állampolgároknak tekintetnek. Az új törvény 56. szakasza ezt oda módosította, hogy Erdély, Bánság, Körösvidék, Szatmár és Máramarosnak azok a lakói, akik 1918 december 1-én e terület valamelyik községében *illetőséggel* bírtak és nem optáltak idegen állampolgárságért, minden formáság nélkül román állampolgárokká válnak. Az illetőség bizonyítása sokkal nehezebb, mint az állandó lakhelyé s mivel e mellett az összeírásokat záros határidőn belül végezték el, a magyarok, sőt románok százezrei maradtak ki az állampolgársági névjegyzékből. A románoknál ez nem jelentett nagy hátrányt, a kimaradt magyarok viszont külföldieknek számítottak, idegenek lettek saját hazájukban. Ezek legfeljebb honosítás útján nyerhették el a román állampolgárságot, ahhoz viszont tízévi próbaidőre volt szükség. A magyar parlamenti csoportnak még hosszú küzdelmeket kellett folytatnia, amíg az állampolgársági kérdést dűlőre juttathatták.

A „csucsai paktum”.

1923 júliusában súlyos veszteség érte a Magyar Pártot Jósika Samu halálával, aki az első évek Scyllái és Charibisei között biztos kézzel vezette át az erdélyi magyarságot. Az elnöki szék legesélyesebb jelöltje Bernády György volt, akit Brătianu Ionel sem nézett rossz szemmel s akit Bethlen István magyar miniszterelnök is Marostorda megyéből régóta ismert. Bernády azonban sem most, sem később nem lett elnök, ezt pedig dr. Gyárfás Elemér a „csucsai paktum”-ról szóló tanulmányában azzal magyarázza, hogy Bernádyt mindkét oldalról valósággal kijelölték az élre, nem számolva a közvéleménnyel, mely szereti, ha az az illúziója, hogy vezéreit maga választja ki. Bernády a Gyárfás tanulmányához fűzött reflexióiban hangoztatja, hogy az elnök jelöltséget több ízben elhárította magától s ilyen irányban később a sajtónak is nyilakozott. Tény az, hogy Jósika Samu halála után a Magyar Párt vezetését egyelőre *Ugron István* v.b.t.t., a monarchia

volt rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere vette át helyettes elnöki minőségben.

Az őrsváltás idejében a magyarság súlyos lelki válságba jutott. — A parlamenti harc eredményességéhez fűzött remények nem váltak be, a magyarellenes hangulatból kis törtetők kitűnő üzleteket csináltak maguknak, a kormány egymásután hozta az agrárreformtól az állampolgársági és iskolai törvényekig a magyarságot létalapjában megrendítő intézkedéseket. Szövetséges után kellett nézni. Bernády a liberálisokban, Sándor József a nemzetiekben keresett társat. A többi kisebbségről nem lehetett szó, mivel a németek és zsidók éppen a magyarságtól való elszakadásukkal jutottak be a román közéletbe. A magyar anyanyelvű zsidóság fokozatosan és önként levált a magyarság testéről s a gazdasági konjunktúra hullámain felemelkedve, sokat hangoztatott államhűségével a magyarságnál kedvezőbb helyzetet biztosított magának Románia politikai életében. Így terelődött a figyelem a „németverő” Averescu tábornokra, a mărășeștii győzőre, aki Románia legnépszerűbb katonája volt s akinek a kultuszminisztere Goga Octavian készítette elő a püspökök eskütelét. Mindkettőjüknek szükségük volt erdélyi tömegekre, mivel az itteni románság akkor még egy emberként állott Maniu mögött. Az első ajánlatot az Averescu-féle néppárt részéről Goga sógora, Bucșan későbbi belügyi alminiszter tette dr. Moldovan Dénes brassói ügyvéd útján Szele Bélának, a Magyar Párt brassói elnökének, aki ezt Grandpierre Emilnek, a Magyar Párt ügyvezető alelnökének továbbította és így indultak meg 1923 nyarán a közvetlen tárgyalások egyrészt Goga és Bucșan, másrészt Szele, Grandpierre, Gyárfás Elemér, dr. Pál Gábor, dr. Ferenczy Géza és dr. Török Andor között. A megállapodás 1923 október 23-án hajnalban készült el s a végleges szöveget október 31-én Bukarestben az Athénée Palace szálló halljában ratifikálták.

Goga a paktummal a királyhoz sietett s a kihallgatásról visszatérve, sugárzó arccal mesélte, hogy a király a legnagyobb érdeklődéssel és rokonszenvvel fogadta. November 25-én Goga meghívta ebédre csucsai kastélyába, a Boncza—Ady kastélyba a paktum aláíróit, ahol Averescu is aláírta az egyességet azzal a megjegyzéssel, hogy „e sze-

rint fogunk eljárni”. A paktum titokban készült, Bernádyt is csak az aláírás előtt vonták be és meghívták a csucsai ebédre, ahol hosszabb beszédben bírálat tárgyává tette annak egyes intézkedéseit Ugron István a paktumot nem írta alá, Sándor József pedig létezéséről sem tudott. Az ebédet azonban nem lehetett már titokban tartani s mivel a közönség is tudomást szerzett róla, évek múlva, amikor nyilvánosságra jutott a paktum megkötése és tartalma, rajta maradt a „csucsai paktum” név, noha az 1923 október 23-án Bukarestben jött létre.

A mellékelten teljes szövegében közölt Averescu-féle paktum a legszélesebb körű megállapodás, amit a magyarság vezetői román uralom alatt kötöttek.

A Magyar Párt és a magyar iskolák.

Amíg a kulisszák mögött a „csucsai paktum” szerzői a távoli jövő terveit szőtték, a Magyar Párt munkája két vonalon bontakozott ki. Megindult a belső szervező munka és tovább folyt a küzdelem a kormány állandóan szaporodó sérelmes rendelkezései ellen.

Az agrárreform magyarellenos végrehajtása a magyar intézmények létalapját pusztította el. Most az intézmények tartalma ellen indult meg a hajsza, s a céltábla elsősorban a magyar iskola volt. Már 1923 május 22-én az alig öt hónapja megalakult Magyar Párt kénytelen volt Marosvásárhelyre rendkívüli nagygyűlést összehívni az Anghelescu-féle iskolai rendeletek ellen. Az irredentizmus címén történt iskolabezárások ellen tiltakozó határozati javaslatot dr. Jakabffy Elemér volt magyar parlamenti képviselő terjesztette elő, aki az előző évben indított „Magyar Kisebbség” címen nemzetpolitikai szemlét Lugoson. A színházban tartott gyűlésen mintegy ezer ember tiltakozott a kormány magyarfaló iskolapolitikája ellen, megfogadva az elnöklő Ugron István tanácsát, hogyha befelé vannak is ellentétek, kifelé a magyarságnak egységet kell mutatnia.

De az iskolafenntartó egyházak is a leghevesebb harcot indították meg a felekezeti iskolák érdekében. A római katolikus, unitárius és református egyház őszi közgyűlésein egymás után foglaltak állást Anghelescu iskolapolitikája ellen. November 30-án Nagy Károly református püspök és Ugron István főgondnok I. Ferdinánd királytól

kért védelmet az egyházkerület iskolái számára s nyolc hónap múlva ugyanezt kénytelen tenni Ferencz József unitárius püspök, de Angheliescu, az iskolaügy korlátlan ura, még a protestáns világszövetség kiküldöttjének sem engedett. A harc főként a 100.090. és 100.088/1923. sz. rendeletek körül forgott, amelyek közül az első az állami tanszabályt vezette be a felekezeti iskolákba, s így a magyar nyelvet és irodalmat csak a románul egyenlő óraszámban lehetett tanítani; a második megtiltotta más felekezeti és vallású tanulók felvételét és elrendelte, hogy a román nyelvet, irodalmat, történelmet és földrajzot románul kell előadni, aminek következtében a magyar felekezeti iskolák kétnyelvűvé váltak. December 27-én a magyar egyházak Mailáth püspök elnöke alatt közös értekezleten tiltakoztak a két rendelet ellen, de az erőszaknak engedve, januárban a református egyházkerület rendkívüli közgyűlése mégis kénytelen volt a rendeletek végrehajtásának álláspontjára helyezkedni.

Az iskolaügyi fronton folytatott harcok még jobban megélénkültek, amikor Angheliescu a parlament elé terjesztette az *állami elemi oktatás* törvényjavaslatát. Ismét Sándor Józsefre hárult az a nehéz feladat, hogy június 28-án a képviselőházban felolvassa az egyházak nyilatkozatát. A magyar egyházak tiltakoznak az ellen, hogy a javaslat a hitvallásos iskolák törvényes szabályozásának elébe vág, tiltakoztak a kultúrözóna, a gyermekkertek elrománosítása, a községi iskolatípus megszüntetése s az iskolák fenntartási költségeinek a politikai közönség hátráltatása ellen.

A javaslatból 1924 július 26-án mégis törvény lett s a törvénynek különösen két szakasza tett világhírre szert. Az egyik a 8. §., mely előírja, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román előadási nyelvű iskolába járathatják. Így indult meg a származás kutatás és *névelmezés*, amittől hangos volt tízennégy éven át a parlament és a Nemzetek Szövetsége. A másik nevezetes szakasz a 159. §., mely a „*kultúrözóna*” létesítéséről intézkedik. E szerint azok a tanítók, akik nem az alábbi megyékből származnak és kötelezik magukat, hogy e megyék területén legalább négy évig fognak szolgálatot teljesíteni, működésük idejére 50%-os fizetésemelést, a korpótléknál és próbaidő-

nél is kedvezményt és külön jutalmat, valamint földet kapnak, ha itt telepednek meg. A húsz kultúrzonás megye között volt Csík, Udvarhely, Háromszék, Marostorda és Aranyostorda is. E rendelkezés alapján, amit a végrehajtási utasítás még kibővített, elárasztották a Székelyföldet ókirályságbeli tanítókkal, akik ott a román kultúra helyett az analfabétizmus előharcosai lettek a kényszermunkával és adóprés segítségével felépített községi iskolákban, mivel sem a tanulókkal, sem a szülőkkel nem tudták megértetni magukat.

1924 novemberében a válaszfelirati vitában két magyar püspök is visszatért az iskolaügyi és egyházi panaszokra (Ferencz József unitárius püspök már nem volt a szenátus tagja, mivel az 1923. március 29-i alkotmány 72. szakasza úgy intézkedett, hogy a kisebbségi egyházfők közül csak azok hivatalból szenátorok, akiknek több mint 200.000 hívük van). Nagy Károly tizenkét pontban foglalta össze annak a „*lélekrablásnak*” a fokozatait, ami az iskolai államsegély megvonásán, a magyar iskolák bezárásán, az állami iskolaépítés kényszerén át oda vezet, ahol a gyermekek „elvesznek az én Krisztusom országára nézve”. Ugyanilyen értelemben beszélt Mailáth Gusztáv Károly, rámutatva arra, hogy a római katolikus egyházat az agrárreform a tönk szélére juttatta s most a hitvallásos iskolák megbénításával okoz a kormány milliőknak szenvedést.

A következő év iskolai meglepetése a *bakkalaureátusi törvényjavaslat* volt, ami ellen a parlamenten kívül az egyházak, a Kamarában pedig ismét Sándor József emelte fel szavát. 1925 március 7-én lépett életbe a törvény s attól kezdve a középiskolai tanulóknak érettségi helyett állami iskolai tanárokból álló bizottság előtt kellett bakkalaureátusi vizsgát tenniük. A bakkalaureátusi bizottságok tagjai, akik gyakran még a magyarul tanult tárgyakból is románul kérdeztek, olyan alapos munkát végeztek, hogy főként az első években hetventől nyolcvan százaléka elbukott a magyar jelölteknek és így sikerült is egy időre megbénítaniuk a magyar értelmiségi utánpótlást.

Közben megindult a legnagyobb ütközet a *magánoktatási törvényjavaslat* körül. Április 29-én ismerték meg az egyházak vezetői egy Anghelescu miniszterrel tartott értekezleten a javaslatot s látva az abban tervezett me-

reányletet az ősi hitvallásos iskolák ellen, másrészt pedig meggyőződve arról, hogy a miniszter nem akar változtatni javaslatán, tüntetően eltávoztak az értekezletről és elhatározták, hogy a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak jogorvoslatért. A panaszt dr. Mikó Lőrinc unitárius egyházi titkár állította össze és május 6-án Mailáth, Nagy Károly és Ferencz József püspökök, a református és unitárius főgondnokok, valamint a római katolikus státus elnökének aláírásával küldték el Genfbe. Három nap mulva a Magyar Párt kiáltvánnyal fordult a román néphez, majd Mailáth püspök rendeletére az összes erdélyi római katolikus templomban könyörögtek Istenhez, hogy háriítsa el azt a veszedelmet, amit a magánoktatási törvény az egyházra jelent. A három egyház rendkívüli közgyűlése május 14-én egyhangúan kimondta, hogy helyesli a magánoktatási törvényjavaslat ellen a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett panaszt. Szeptember 7-én és 15-én Balázs András prelátns kanonok és dr. Balogh Arthur volt egyetemi tanár, az európai hírnű kisebbségi jogász, pótbeadvánnyal fordultak a Nemzetek Szövetségéhez, felgöngyölítve az egyházi iskolák egész kérdéskomplexumát. November 6-án tizenkilenc pontból álló megegyezés jött létre a magánoktatási törvénytervezet tárgyában, amelyet azonban a kormány nem tartott meg, hanem csak a genfi panasz erőltetésére használt fel. Az egyházak tiltakozásának ellenére a javaslatot a parlament mégis tárgyalni kezdte s itt ismét Sándor József szólalt fel és terjesztett ellenjavaslatot elő. A törvényt nagy viharok között szavazták meg és 1925. december 22-én lépett életbe. A Nemzetek Szövetségénél a később Nobel-díjas Lord Cecil elnökllete alatt működő hármás bizottság a következő év március 18-án zárta le a panasz tárgyalását egy a genfi intézményre nagyon jellemző jegyzőkönyvvel. A jegyzőkönyv bókokat oszt a román kormánynak, amiért a javaslaton módosításokat eszközölt s bár a törvény végleges szövegének némely pontjánál bizonyos kétségek (quelques doutes) mérülhetnek fel, hogy vajjon azok nem állanak-e ellentétben a kisebbségi szerződéssel, a kormány válasza a panaszolok aggodalmát eloszlatni látszik. Nem ejtette gondolkodóba a bizottságot a törvénynek az az intézkedése, mely *az ősi erdélyi hitvallásos iskolákat magániskolákká fokozta le*, sem az, amelyik az iskolák és tanerők működési engedélye,

valamint az iskolák nyilvánossági jogának megszerzésénél hosszadalmas eljárást ír elő, sok kibúvóval; nem tűnt fel neki, hogy a törvény szerint négy, de a gyakorlatban az öt nemzeti tárgyat románul kell tanítani, noha a kisebbségi szerződés a felekezeti iskolákban még a román nyelv tanítását sem írja elő s a magánoktatási törvényt most már a Népszövetség által is fémjelezve kezdte végrehajtani a román kormány.

A népszövetségi panasz azonban gyakran nem Genfben, hanem Bukarestben ért el hatást. Ebben az időben Románia nagy súlyt helyezett arra, hogy a nyugati közvélemény előtt mint a demokrácia és nemzetiségi szabadságjogok bajnoka tűnjék fel. Így történt, hogy amikor a református egyház vezetősége 1925. augusztus 9-én távirati úton tette panasz tárgyává a szászvárosi Kuún kollégium épületének elvételét, a kormány visszaadta az épületet az egyháznak, amit az pénzért eladott az államnak.

Őrségváltás a Magyar Pártban.

1924 december 14-én tartotta meg az Országos Magyar Párt *első rendes másodéves nagygyűlését Brassóban*. Az első pártkongresszus megválasztotta az új vezetőséget, a legsürgősebb teendőket határozatba foglalta és megszavazta a párt alapszabályait. Elnök Ugron István maradt, alelnöknek megválasztották a mind nagyobb befolyásra szert tevő gr. Bethlen Györgyöt, a hatalomváltás óta állandóan tevékeny dr. Grandpierre Emilt, a Bánságból dr. Jakabffy Elemér volt munkapárti képviselőt és Sándor Józsefet, aki a parlamentben szinte egyedül védte a magyar ügyet. Az elnöki tanács tagjai lettek: dr. Bernády György, dr. Ferenczy Géza, dr. Gabányi Imre, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hajdú István, dr. Róth Hugó, gr. Teleki Arthur és dr. Túri Kálmán. Főtítkárnak dr. Deák Gyula ügyvédet választották meg, aki már a Magyar Szövetség-nél kezdte közéleti pályáját. A Párt teendőit a politikai helyzet szabta meg. Határozatot hoztak a következő kérdésekben: az iskolaügy, nyelvhasználat, előkészület a választásokra, agrársérelmek, a kisajátított telepések ügye, zsidókérdés, kivándorlás megakadályozása, közigazgatási és választójogi reformok. A nagygyűlés az intézőbizottság

által már letárgyalt szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályzatot is elfogadta, s néhány későbbi módosítástól eltekintve, az itt megállapított keretek között zajlott le a Magyar Párt élete másfél évtizeden keresztül.

Az 1928. évi nagygyűlésen módosított szervezeti szabályzat értelmében „a Magyar Párt tagja minden 20-ik életévét betöltött feddhetetlen jellemű román állampolgár (férfi és nő), aki *magát akár származásánál akár műveltségénél fogva magyarnak vallja*”. A Magyar Párt tehát a többi politikai pártoktól eltérően a Magyar Szövetség gondolatát akarta megvalósítani, amikor kimondta, hogy a pártkeretbe minden 20 éven felüli magyar *hivatalból* beletartozik. A magyarság fogalmát pedig úgy határozta meg, hogy az felölelje azokat az idegen származású magyarokat, akiket a kormányzat vissza akart románosítani vagy németesíteni, valamint a magyar anyanyelvű zsidóságot is. A Párt működési köre egész Romániára kiterjed, központja pedig Kolozsvár. A tagozatok községenként, járasonként, vármegyék és törvényhatósági városokként alakulnak meg, ezek felett áll az országos nagygyűlés és a központi pártvezetőség. A községi tagozat szervei a szomszédságok, népiroda, gazdasági és közművelődési bizottság, közgyűlés, intézőbizottság és elnökség. A járási tagozatok megszervezése nem volt kötelező s ahol megalakultak, ott a közvetítő szerepét töltötték be a község és megye között. A vármegyék párttagozatának közgyűlése a községek által minden 200 tag, vagy annak töredéke után kiküldött 1—1 képviselőből áll. Ez választja meg négy évre az intézőbizottságot és a tisztikart, ez utóbbi mellé pedig az intézőbizottság választ elnöki tanácsot. A vármegyei tagozatok a következő szakosztályokat létesíthetik: politikai, jogügyi, közigazdasági, közművelődési, társadalmi, magyar házépítő és szervezési szakosztály. A törvényhatósági városok a vármegyével közös, vagy önálló tagozatot alakíthattak. Az országos nagygyűlést a vármegyei és törvényhatósági városi tagozatok kiküldöttei alkotják; minden megkezdett 5000 magyar lélek után 1—1 tagot küldenek ki a nagygyűlésre. Az első 5000 magyar után további egy kiküldött válasz-

tandó, ha a megkezdett 5000 lélek száma legalább 2500. Tagjai azonkívül a nagygyűlésnek a központi intézőbizottság tagjai. A tagok megbízása négy évre szól. A nagygyűlés kétévenként tartandó, négy megyei vagy törvényhatósági városi tagozat intézőbizottságának kérésére azonban bármikor tartható. A nagygyűlés az országos Magyar Párt legfőbb képvisellete és határozó szerve. Ez választja meg négy évre a párt elnökségét (elnök, 4 alelnök, 2 számvizsgáló) és az ötven tagú központi intézőbizottságot. Az intézőbizottság a főtitkárt, pénztárnokot, ügyészt, a szakosztályok tagjait, valamint az elnöki tanács tagjait küldi ki, az alelnökök közül pedig egyet az ügyvezetői teendőkkel bíz meg. Az intézőbizottság nagygyűléstől nagygyűlésig teljhatalommal intézi a párt ügyeit. A 8 tagú központi elnöki tanács zárt ülésein előkészíti az intézőbizottság üléseit, határozatait végrehajtja és a kialakult gyakorlat szerint ő ejti meg a parlamenti választások alkalmával a jelöléseket. A Magyar Párt programjával megválasztott szenátorok és képviselők parlamenti csoportot alkotnak, mely Bukarestben pártirodát tart fenn. — Azt, aki a magyar nemzeti kisebbség általános érdekei ellen súlyosabban vét, fegyelmi alá vonják, aki pedig bármiféle választásnál a Magyar Párt jelöltjeinek megválasztási esélyeit bármi módon csökkenti, fegyelmi eljárás nélkül, a megyei intézőbizottság határozata alapján, megszűnik a Magyar Párt tagja lenni.

A brassói nagygyűlésen még felújultak a Néppárt és a Nemzeti Párt közötti egykori ellentétek, de a külső nyomás alatt a magyarság egysége mégis ki állotta a tűzpróbát. Ebben nem kis része volt a magyarság vezetőit ért támadásoknak. Gh. Tatarescu belügyi alminiszter, a liberális kormány kisebbségi szakértője, már júniusban Kolozsvárt hivatalosan kijelentette, hogy a magyar-román békének csak Ugron, Grandpierre és Sándor József az akadálya, a nagygyűlés után pedig, mivel ott Csetri János munkás is felszólalt, a sajtó képviselői előtt a kommunistákkal való szövetkezéssel vádolta meg a Magyar Pártot s az ügyben bírói eljárás is indult, amit természetesen bizonyítékok hiányában meg kellett szüntetni.

A nagygyűlésen nem került szóba az Averescuval kötött megállapodás, amit annak idején az intézőbizottság is csak abban a burkolt formában ratifikált, hogy megbízza az elnökséget a különböző román pártokkal való tárgyalással, aminek eredményéről az elnökség *megfelelő* időben tartozik jelentést tenni. Az 1925 tavaszán tartott pótválasztások után azonban, amikor Szászrégenben a magyarság hozta be Gogát, Csíkban pedig Averescu proklamációval támogatta dr. Gyárfás Elemért (akinek a szavazatait a liberálisok mégis ellopták), a jelekben olvasni tudók már látták, hogy a két párt között megállapodásnak kell lennie. Sándor József hivatalosan kért felvilágosítást a pártvezetőségtől s amikor a paktum szövegét bizalmasan megmutatták neki, 36 oldalas beadványban támadt ellene, követelve a Maniu-párt felé való tájékozási. A liberális párt is tudomást szerezhetett, ha mástól nem, a király útján a paktumról és Tatarescu Gyárfástól emlékiratot kért a magyarság kívánságairól, amire Gyárfás előterjesztette neki a csucsai paktumban Averescu által elfogadott kívánságokat, de választ reá sohasem kapott. A paktum körüli suttogások és az aláírása óta eltelt két év szükségessé tette, hogy még egyszer átvizsgálják az abban foglaltakat. E célból a november 8-án összeült értekezleten dr. C. Bucşan és a paktum magyar aláírói gr. Bethlen Györggyel és dr. Nagy Jenővel kiegészítve magukat, újabb jegyzőkönyvet vettek fel a paktum egyes pontjainak értelmezéséről.

A liberális párt még mindig erősen tartotta magát s közben egyre közeledett az 1925. évi törvény szerinti választások ideje. Bernády állandóan sürgette a liberális párttal való általános politikai megállapodás kötését s e célból tárgyalásokat kezdett Tancred Constantinescu akkori miniszterrel, melyeknek komolyra fordultával Ugron elnök leküldte mellé gr. Teleki Arthurt, gr. Toldalagi Mihályt és dr. Paál Árpádot. Az általános megállapodás nem jött létre, de ennek reményében és a közgazgatási választások sürgőssége miatt szükségessé vált egy külön választási paktum megkötése. A választási egyezmény aláírása előtt 1926. február 1-én *Ugron István levélben felmondta Averescu tábornoknak az 1923 október 23-i paktumot* s erről a paktum aláíróit magánlevél-

ben értesítette. Ugron eljárását később az intéző bizottság is jóváhagyta.

A február 17—20-i közigazgatási választáson a Magyar Párt közös listán indult a liberálisokkal. Nem volt népszerű feladat a kisebbségi jogokat lábbal tipró liberális párt támogatására felhívni a magyar választóközönséget. A szavazók azonban híven teljesítették kötelességüket s mivel most nem ismétlődött meg a magyarsággal szemben a legutóbbi parlamenti választási terror, a választás nem várt sikert hozott. 49 erdélyi város közül 30-ban a Magyar Párt által támogatott lista került ki győztesen s a megyéknél is megfelelő képviselőhez jutott a magyarság. Bernády Györgyöt a kormány Marosvásárhely polgármesterévé nevezte ki.

Senki sem láthatta előre, hogy amikor a közigazgatási választáson aratott sikere után alig egy hónappal lejárt a kormány négy éves mandátuma és Brătianu Ionel 1926. március 27-én kötelességszerűen benyújtotta lemondását, a király Averescu tábornokot fogja megbízni a kormányalakítással. A belügyminiszter Goga Octavian lett és a parlamenti választásokat május 25-re írták ki. A szavazás az 1926. március 27-i törvény szerint, a liberálisok utolsó törvényének megfelelően fog lezajlani, amit a Brătianu kormány úgy alkotott meg, hogy az a választást levezető pártnak rendkívüli előnyöket biztosítson. A liberálisok tehát saját csapdájukba estek és Averescu készen kapott egy ugyan még ki nem próbált, de biztos sikerrel kecsegtető választótörvényt.

Az 1926. március 27-i *választótörvény* lényegében megegyezik azzal a javaslattal, amit Mussolini két és fél évvel azelőtt készített, amikor még a parlamentarizmussal kísérletezett. A választójog általános, egyenlő, kötelező és titkos. A képviselőválasztáson választó minden 21 évet betöltött és választható minden 25 évet betöltött román férfi, a szenátorválasztásnál a korhatár 40 év. A képviselő vagy szenátor megbízása megszűnik, ha más pártba lép, mint amelyiknek a Programjával megválasztották.

A szenátus tagjai közül 113-at kerületenként (megyéenként) választanak, 71-et a községi és megyei tanácsosok, 16-ot a kereskedelmi-, ipari-, mezőgazdasági-

és munkakamarák küldenek ki, 4-et az ország négy egyeteme delegál. Hivatalból tagja a szenátusnak egy egész sereg közjogi előkelőség a trónörököstől kezdve a püspökökig, míg azonban a görögkeleti és görög katolikus egyház minden püspöke szenátor, addig a többi elismert felekezetnek csak egy-egy püspöke tagja a román felsőháznak és csak akkor, ha híveinek száma meghaladja a 200.000-et. Jog szerint szenátorok bizonyos szolgálati idő után a miniszterek, házelnökök és a tíz alkalommal megválasztott képviselők és szenátorok.

A képviselőválasztás az arányos képviselőlet alapján, pártokra szóló szavazási listára történik. A 71 választókerület egy-egy vármegyének felel meg, a képviselők száma pedig kerületenként 3 és 20 között változik s összesen 387-et tesz ki. A szavazólapon az illető pártok jelvénye szerepel (kör, szorzójel, stb.) és utána pártonként annyi képviselőjelölt, ahányat az illető kerület választ. A szavazás körzetenként történik s minden körzetet egy-egy bíró vezet. Az eredményt a körzetvezetők a megyei választási irodához terjesztik, ez pedig az igazságügyminisztériumba, ahol a központi választási bizottság kiszámítja a pártok arányát és szétosztja a mandátumokat. Először is azt állapítják meg, hogy az egyes pártok a szavazatok hány százalékát nyerték el országos viszonylatban. A 2%-ot el nem ért párt nem jut mandátumhoz. Ha valamelyik párt elérte az összes szavazat 40%-át, azt többségi csoportnak nyilvánítják, a többi párt kisebbségi csoport lesz. Ha nincs többségi párt, az összes pártok százalékuk arányában osztoznak.

A mandátumok elosztása úgy történik, hogy ha egyes kerületekben kisebbségi csoportok abszolút többségre tettek szert, elnyerik a mandátumok megfelelő számát. E képviselőkre esett szavazatokat, a 2%-nál kevesebb szavazatot nyert pártok szavazatait és a megsemmisített szavazatokat levonják az országos összegből s a fennmaradó szavazatok alapján osztják szét a mandátumokat. A többségi csoport megkapja az összes mandátum felét, vagyis 194-et prémium képpen és csak a fennmaradó 193 mandátum felett osztozik a többi párttal, százalékuk arányában. A pártok a kerü-

letekben elért szavazatok arányában jutnak egyik vagy másik megyében mandátumhoz, a listán felsorolt jelölések sorrendjében. A fennmaradó jelöltek póttagok.

A román választótörvény célja tehát, hogy a szavazatok negyven százalékát elért pártnak erős parlamenti többséget biztosítson és megóvja a parlamentet a pártok szétforgácsolódásától.

A Magyar Párt a február 1-én felmondott „csucsai paktum” miatt kínos helyzetbe került a kormánnyal szemben, amit Ugron István úgy vélt megoldhatónak, hogy április 1-én a tagozati elnökökhöz intézett levelében lemondott a pártelnökségről. Lemondása indokául elsősorban a paktum felmondását hozta fel. De utalt arra is, hogy programját nagyrészen megvalósította, nevezetesen a Párt megszervezése a magyarlakta vidékeken megtörtént, a pártegységet sikerült szilárd alapokra helyeznie, megszerezte a sajtó támogatását és megalapozta a párt súlyát az ország politikai életében. Az elnökségre ideiglenesen *gr. Bethlen Györgyöt* kérte fel, akit kötelességtudásánál, erős jelleménél és őszinte fajszeretetenél fogva erre legalkalmasabbnak talált és annak a reményének adott kifejezést, hogy a közgyűlés véglegesíteni fogja ezt a megbízást. A lemondó elnök politikai hitelvei négy pontba foglalhatók: az új államkeretekbe való beilleszkedés, küzdelem az alkotmányban és békeszerződésben biztosított jogokért, a párt legszélesebb alapokon való demokratikus megszervezése és a pártegységnek minden körülmények között való fenntartása. „Ezek voltak az én irányelveim s tudom, ezek lesznek a Bethlen Györgyéi is, épen ezért látnám őt szívesen helyemben a magyarság élén”.

Bethlen György az Ugrontól kapott ideiglenes megbízásnak eleget téve, dr. Gyárfás Elemért bízta meg azzal, hogy Bukarestbe utazzék és ott a paktum helyreállításáról tájékoztassék a kormánynál. Mivel azok az okok, amelyek Gogát a paktum megkötésére készítették, még mindig fennállottak, a paktum felújítása nem ütközött nagyobb nehézségbe. Később Bethlen György is leutazott több munkatársával Bukarestbe s ott sikerült keresztülvinniök, hogy a változott helyzetnek megfelelően a paktumot átalakítsák választási kartellé. Ez azt jelentette, hogy a választások

utánra a magyar parlamenti csoport bizonyos akciószabadságot tart fenn magának, ellentétben az 1923. évi paktumban foglalt parlamenti közösség elvével, amit Bernády és Sándor József egyaránt hevesen támadott.

Az 1926 április 21-én aláírt megállapodás ennek leszögezése mellett kimondja, hogy még a választások előtt teljesíteni fogja a kormány a következő kéréseket: az esküt nem tett magyar közalkalmazottakat visszahelyezik állásaikba, vagy nyugdíjazzák őket, a kormány azonnal államsegélyt utal ki a magyar felekezeti iskoláknak, végül rendezti a csíki magánjavak ügyét. A kormány a megállapodás aláírásával elismeri a nemzetiség szabad bevallásának és a szabad iskolaválasztás jogát, az iskola nyelvét az iskolafenntartó állapítja meg és a felekezeti iskolát fenntartó polgárok nem kötelezhetők az állami iskola építéséhez való hozzájárulásra. A Magyar Párt vezetői még nyolc részletkérdést soroltak fel az egyességben, mint amelyek megfelelő előkészítés után szintén megoldandók. A választásoknál a kormány 15 képviselői és 13 szenatori mandátumot ajánlott fel saját listáján a Magyar Pártnak s ezekre a helyekre a pártközpont szabadon ejtheti meg jelöléseit.

A paktumot az elnöki tanács és intézőbizottság néhány nap múlva jóváhagyta s a választások simán folytak le, a magyar választók helyenként piros-fehér-zöld zászlók alatt vonultak az urnákhoz. A kartell eredménye képen *15 magyar képviselő és 12 szenátor jutott be a parlamentbe*, csak Szatmáron kellett lemondani egy szenatori mandátumról.

A választás eredménye azonban végtelen elkeseredést szült az Erdélyben vereséget szenvedett nemzeti parasztpártban. Vaida-Voevod Sándor tüzes cikkekben lázított a kormány ellen a magyarokkal való választási szövetség miatt.

A „Patria”-ban így írt Vaida: „Decebal országából, a dicső Corvinok Hunyadjából jajszavak visszhangzanak: román csendőrök román választókat lőttek agyon. Megölték őket azért, hogy ne szavazhassanak románokra. Nagyromániában a magyar, szász, zsidó és cigány a csendőr védelme alatt áll. Szavazhat Barabás Bélára, aki egy életen keresztül üldözött mindent, ami román. Szavazhat rá, mert Nagyromániában a magyar trikolor árnyékában a román csendőr vé-

delme alatt Barabás Bélának kiváltsága van, hogy a „buta oláhokat” gyalázza. A román csendőr elpirul, de teljesíti kötelességét... A magyar párt a talpra magyart szavalta, az ezeréves Magyarország testéről leszakított területekről beszélt. A román csendőr háptákban állt, pirult, de teljesítette kötelességét... Egész falvakat végig vertek, a románok százait tartóztatták le, kínozták meg a román csendőrök... Amikor a Corvinok földjén a kordont már nem tudta tartani, a román csendőr sortüzet adott testvéreire. A halottakat nyolcvan-száz lépésnyi távolságról lőtték le. A román csendőr román vérrel pirosította be Nagyrománia földjét. Azért, hogy győzzön Szele, Barabás, Tornya, Bethlen gróf, Jósika báró, Teleki gróf és Goga többségének többi megmentője”.

Az „Adevărul” című lapnak így nyilatkozott: „Árpáson a magyar kormányok alatt megválasztottak, most román puskával megtiltották a kerületbe való belépésemet. Nem lehet csodálkozni, ha a román paraszt azt mondja, hogy a mai emberek rosszabbak a magyaroknál, mert a maiak gúnyt űznek belőlünk... Mielőtt én is örökre elfordulnék a párttól, kálvinistának kereszteltetem magam, magyarosítom a nevem s ha gróf Bethlen kegye megengedi, beiratkozom a magyar pártba. Akkor talán a román belügyminiszter is köt velem írásos paktumot, akkor engem is szolgál a román csendőr s nem leszek szegény román kisebbség Nagyromániában. Ha pedig várakozásom ellenére nem így lesz, akkor a Népszövetségénél fogom keresni jogaimat”.

Kisebbségpolitika Averescu kormányása alatt.

Sohasem volt olyan népes magyar tábor a román parlamentben, mint Averescu egy évnél alig hosszabb kormányása alatt. A magyar parlamenti csoportban képviselve volt a régi gárda, de ugyanakkor a háborús nemzedéknek is megválasztották számos értékes tagját s most már több olyan magyar képviselő is bejutott a parlamentbe, aki tökéletesen bírta a román nyelvet. Arad dr. Parecz Béla ügyvédet küldte be, Bihar dr. Kotzó Jenő

és dr. Weisz Sándort. Ez utóbbi volt a Magyar Párt első zsidó képviselője, tőle vette meg a Párt a „Keleti Újság” című napilapot. Brassó képviselője dr. Szele Béla ügyvéd és közíró lett. Csík dr. László Dezső gyergyószentmiklósi ügyvéddel képviseltette magát. Itt választották képviselővé dr. Willer József volt lugosi alpolgármestert, akit kitűnő román nyelvtudása és a román társadalmi életben való jártassága a képviselőház állandó magyar debatterének minősített. Mint a parlamenti csoport főtitkára, ő vezette tizenkét éven át a Magyar Párt bukaresti irodáját is. Háromszék megye követe dr. Török Andor és Ignác László, Maros-Tordáé dr. Bernády György és dr. Szoboszlay László, Szatmár megyéé dr. Paál Árpád lett, aki a „Kiáltó Szó”-val a politikai aktivitás egyik elindítója volt, közírói munkássága pedig nagyban hozzájárult az új nemzetiségpolitikai gondolkozás kialakulásához. Szilágyból most jött be először a megye későbbi állandó képviselője, br. Jósika János, Udvarhely megye pedig egymagában három magyar képviselőt adott a Háznak: gr. Bethlen Györgyöt, a Magyar Párt és parlamenti csoport elnökét, dr. Sebesi János volt alispánt, aki sokoldalú közéleti munkájával megyéjében maradandó érdemeket szerzett és Laár Ferenc református lelkészt; ez utóbbi kitűnő román tudása folytán az egyházi és iskolai panaszok állandó szónoka lett.

A szenátusba a későbbi választásokon legfeljebb egy harmada tudott bejutni a magyar szenátorok 1926-os létszámának. Aradon az ősz Barabás Béla volt függetlenségi párti képviselő, a delegáció elnöke jött be a román felsőházba, Biharban Kocsán János. Csík ezután is minden választáson behozta dr. Gyárfás Elemért, Kisküküllő volt fiatal főispánját, akinek a „csucsai paktum” és a választási kartell megkötésében nagy szerepe volt. A római katolikus Státus későbbi elnöke széleskörű történelmi, gazdasági és jogi ismereteivel, politikai rutinjával, nyelvtudásával a szenátusban másfél évtizeden át a magyarságnak minden kérdésében vezérszónoka volt. Háromszék Sándor Józsefet küldte be, aki ettől kezdve mindig a szenátusnak volt tagja. Maros Torda megye gr. Teleki Archthurt, Szilágy pedig Domahidy Elemért, az erdélyi, illetve Királyhágó melléki református egyház főgondnokait választotta meg. Kolozs megyében dr. Balogh Arthur volt

egyetemi tanár jutott mandátumhoz, aki külföldön is sok-rabecsült tudományos munkássága mellett maga készítette a Magyar Pártnak szinte mindenik Népszövetséghez intézett panaszát és az erdélyi magyarság állandó képviselője volt a külföldi kongresszusokon, valamint a Nemzetek Szövetsége előtt. Temes-Torontálon bejutott dr. Tornyai Gyula ügyvéd, aki a Népszövetség elé vitte a bánági magyar telepesek kisajátításának ügyét, Udvarhely szenátora Szakács Péter földbirtokos lett. A községi tanácsok szenátorválasztásán bejött még Csíkban Görög Joachim gyergyószentmiklósi plébános, Háromszéken dr. Ferenczy Géza, az unitárius egyház főgondnoka, Udvarhelyen pedig Molnár Kálmán. Hivatalból tagja volt még a szenátusnak az óv elején elhunyt Nagy Károly utóda, dr. Makkai Sándor, az erdélyi reformátusok fiatal író-püspöke.

A parlament megnyitása után a Magyar Párt a kormány oldalán akaratlanul is belesodródott a pártharcokba s az ellenzék egyes magyar képviselők kipellengérezésével igyekezett gyöngíteni a kormány helyzetét. A szenátusban a 71 éves Barabás Béla ellen Mironescu későbbi nemzeti parasztpárti miniszterelnököt vonultatták fel, az ő vádjait azonban sikerült Sándor Józsefnek és Gyárfás Elemérnek megdönteni. A képviselőházban Pop Valér későbbi kereskedelmi miniszter és Voicu Nițescu brassói képviselő, a későbbi igazságügyminiszter vezetett támadást Szele Béla ellen, megmozgatva az utcát és az egyetemi ifjúságot. Felhozták Szele ellen egy a háború alatt a Brassói Lapokba írt cikkét, belekeverve a királyi családot is a vitába, míg végül a kormánynak is hozzá kellett járulni ahhoz, hogy a „csucsai paktum” egyik létrehozójának mandátumát megsemmisítsék.

Az Averescu kormány „magyarbarátsága” miatt, szintén támadásoknak lett a célpontja s a nemzeti parasztpártiak és cuzisták aktív és egyes többségiek passzív ellenállástikkal meggátolták a kormányt ígéretei teljesítésében. A cuzisták nevében Pop Valér kijelentette, hogy nem ismeri el a kisebbségi kérdés létjogosultságát, Vaida Sándor pedig egyik beszédében a magyarságot érdemtelennek mondta a gyulafehérvári határozatokra, mivel a választáson az Averescu-féle néppártot támogatta. Goga nem győzte hangoztatni, hogy meg akarja oldani az erdélyi kérdést. „Tisza — úgymond — megkísérelte ezt már, ha

sikerül a vállalkozása, szobrot kap; én nem igénylek szobrot az utódoktól, de a nagy erdélyi kérdést feltétlenül dűlőre akarom vinni”. Már most kiderült, amikor a magyarság először kapcsolódott be számarányát megközelítő mértékben a román törvényhozásba, hogy a magyar kérdés a fennálló politikai rendszer mellett megoldhatatlan. A külföld felé demokráciát színlelő román közvélemény mindig sovén volt, amit a pártok ügyesen használtak ki a maguk céljaira. Ha akadt egy párt vagy egy államférfi, aki hozzá akart nyulni a kisebbségi kérdés rendezéséhez, az ellenzék azonnal egységfrontba lépett ellene és rásütötte a magyarbarátság bélyegét, ami a román közéletben körülbelül azt jelentette, mintha valaki az ördöggel cimborálna. A kisebbségi kérdést azonnal pártpolitikai síkra terelték és egyéb szempont nem állott többé előttük, mint az, hogy ezzel az ürüggyel megbuktassák a kormányt.

Averescu egyéves kormányzása alatt a népes magyar parlamenti csoport feltárta a Ház előtt a magyarság minden sérelmét, hozzászólt a népünket érintő minden törvényjavaslatához. Négy évig egyetlen panaszt sem adtak be a Magyar Párt vezetői a Nemzetek Szövetségéhez és a parlamentben is Számtalanszor ismételték a magyarság kérdéseinek *az országban* való megoldása iránti készségüket. Szükség volt erre a kísérletre már csak azért is, nehogy akár román, akár magyar részről szemünkre vethessék, hogy elmulasztottuk a román politikai életbe való szerves bekapcsolódást és feleslegesen külföldre szaladtunk, amikor belföldön is eredményt lehetett volna elérni.

Bethlen György ebben a szellemben már július 8-án az igazolási vita rendjén tartott szűzbeszédében lefektette azokat az alapelveket, amelyekhez tizenkét évi pártelnöksége alatt a kormánnyal és parlamenttel való vonatkozásban kitaróan ragaszkodott. Megállapította, hogy a választáson a polgári társadalmi alapon álló része a magyarságnak osztály és felekezeti különbség nélkül egy emberként követte a pártvezetőséget, noha a Magyar Párt sohasem juthat uralomra és szavazataiért senkit sem jutalmazhat meg.

Vaida és Maniu tapsai között kérte a parlamentet, hogy az állami konszolidációja érdekében *emeltessék ki a kisebbségi kérdés a pártharcok játékból* és soroztassék azon kérdések közé, amelyek, mint például az alkotmány-

törvények szoktak lenni, az állampolitika állandó, nem pedig napról-napra változó tényezőjévé válnak. A választás kartellt a választójogi törvénnyel indokolta meg, mely kizárja azt, hogy kis pártok megfelelő képviselethez jussanak s a kisebb politikai egységeket valósággal belekényszeríti a választási megállapodások kötésébe. A kormánypárt kinyilvánította hajlandóságát a magyarsággal szemben. „Mi sem mindenáron ellenzékieskedni nem kívánunk, sem pedig mindig és minden kormányt támogatni nem fogunk. Elhatározásunkat elsősorban — és ezt senki tőlünk rossz néven nem veheti — saját érdekeink szempontja fogja nagyon természetesen eldönteni. A jelen alkalommal bízunk abban, hogy a kormányzat szakítani fog az utóbbi évek kormányainak politikájával, mely számtalan fájó sérelmeket okozott nekünk, sőt azokat orvosolni is fogja.”

A magyarság tömegeivel szembeni magatartását a Magyar Párt 1926. október 10–11-i gyergyószentmiklósi nagygyűlésén, elnökké választása után szögezte le Bethlen György. Alapelv-, sőt dogmaként mondotta ki, hogy *minden magyarnak az egyetlen, egységes Magyar Pártban van a helye*, mert csak így érhet el eredményt a kormánnyal szemben. A megvalósítandó célok ma még nagyobb-részükből *nemlegesek*, az erők konzerválásában, a védekezésben foglalhatók össze s még távol vagyunk attól, hogy pozitív, alkotó munkát fejthessünk ki. „*Működésünk főleg anyagi és szellemi birtokállományunk megőrzésére kell, hogy irányuljon*. Meg kell tartani és továbbadni az egyházi intézményeket, iskolákat, az anyanyelvet és a földet, ami nem egyedül magántulajdon, hanem fajunk köztulajdona.”

Ez a néhány egyszeri, és világos gondolat hatotta át Bethlen György kisebbségi politikáját, mely elsősorban nemzeti értékeink megőrzésére irányult. A pártelnök igyekezett a bevált módszerekkel és emberekkel távortartani a magyarságot minden olyan kísérlettől, ami belülről vagy kívülről megbontotta volna a Magyar Pártnak vezetése alatt összekovácsolt egységét. Bethlen György puritán egyénisége, közmondásos becsületessége és megalkuvást nem ismerő jelleme még azokban is tiszteletet váltott ki, akik nemzeti és konzervatív politikáját egyébként nem helyeselték.

A reform-csoport.

Amint a Magyar Szövetség korában a Néppárt haladóbb elemei szembetalálták magukat a Nemzeti Párt régivágású politikusával, úgy most is, amikor Bethlen György hosszú időre lefektette a Magyar Párt irányelveit, voltak, akik nem értettek mindenben egyet az új pártelnökkel. Kifogások hangzottak el az ellen, hogy a Magyar Párt vezetői a történelmi osztályokból kerülnek ki, hogy a párt soraiból hiányzik a munkásság, valamint a szélesebb néprétegek, hogy a párt szervezete túlságosan hierarchikus és a kezdeményezés a szűkkörű központi elnöki tanácsot illeti. Így gondolkozott Krenner Miklós (Spectator), a neves közíró és Zima Tibor Aradon, gr. Toldalagi Mihály földbirtokos Maros-Tordában, Makkai Domokos Csikban, Ugron András Székelyudvarhelyen, Tabéry Géza író Nagyváradon és Weisz Sándor képviselő Kolozsváron, aki napilapjában, a „Keleti Ujság”-ban az úgynevezett reform-csoport megnyilatkozásait készséggel karolta fel. A régi Néppártból Kecskeméthy István csatlakozott a reformistákhoz, Bokor Márton a pártvezetőséghez húzott, Kós Károly pedig kilépett a Magyar Pártból.

A gyergyószentmiklósi nagygyűlés előtt a reform-csoport szeptember 26-án értekezletet tartott s ennek határozatai értelmében előterjesztést tett a Magyar Párt vezetőségének, amelyben lefektette konkrét kívánságait. Az elnöki tanács október 2-án foglalkozott a beadvánnyal és elhatározta, hogy az alapszabály módosítása iránt javaslatot fog terjeszteni a nagygyűlés elé. Abba azonban nem egyezett bele, hogy az elnöki tanácsba vonjanak be hat tagot a földművesek, iparosok, kereskedők közül és az értelmiségi rétegből s most egyelőre csak két új elnöki tanács-tag megválasztását vette tervbe. Az elnöki tanács ellenben helyesli a Magyar Párt széles alapokra való helyezését, de a szeptember 26-i értekezlet tagjait nem hívhatja meg a nagygyűlésre, mivel azon csak a tagozatok kiküldöttei vehetnek részt.

A nagygyűlés előtt Dózsa Endre volt alispán vezércikket írt a Keleti Ujságba: *Gyergyóban csodának kell történnie, hogy ne szakadjon szét a Magyar Párt!* A szétszakadás mégsem következett be. Már a nagygyűlést megelőző intézőbizottsági ülésen megmérkőztek az ellentétes

nézetek s ez levezette a feszültség nagyrészét. Az intéző bizottság pedig 28 szavazattal 18 ellenében levette a szervezeti szabályzat tárgyalását napirendről. A nagygyűlésen Krenner Miklós már azzal kezdte a beszédét, hogy mindkét kezünkben békét hozunk és nem pártütésről, hanem munka felajánlásáról van szó. Egységes, de kollektív Magyar Pártot akarunk, — folytatta — melynek mindenkire szüksége van, de mindenkinek csak a jobbik felére. A magyar demokraták ugyanazt követelik, mint a magyar konzervatívok. Erre több hang azt kérdezte: kik azok a demokraták? Amire a tömeg azt felelte: mindnyájan azok vagyunk! A székelyek mindig azok voltak. Krenner így folytatta: Boldogsággal tölt el az a tudat, hogy mindnyájan demokraták. Rosszak vagyunk-e, vagy jók, amikor el akartuk háritani a két veszedelmet: a pártszakadást és a közömbösséget? Majd rátért arra, hogy a szervezésnek alulról felfelé kell történnie és a munkásságot is be kell vonni a párt sáncaiba. „Azok az elvek, amelyeket itt mi képviselünk, *földi dolgok, de égi illatuk van* és hiszem, érvényesülésre fognak jutni” — fejezte be beszédét. A szónoklat nagy hatást váltott ki, de keveset változtatott a Magyar Párt összetételén. A választások során az intézőbizottságba bekerült mintegy tíz tag, akik a reform-csoport eszmeköréhez tartoztak. Az elnöki tanács azonban a régi maradt és alelnöknek megválasztották még gr. Teleki Arcthurt és dr. Inczédy-Joksman Ödönt. Inczédy-Joksman, a Dalosszövetség elnöke és a római katolikus Státus alelnöke, a régi magyar közigazgatás puritán szellemét hozta magával a Magyar Pártba. Mint jeles szónok és pontos adminisztrátor, a tagozatok és a diáksegélyző akció megszervezésével szerzett elévülhetetlen érdemeket. Ő volt Bethlen György legbizalmasabb munkatársa és Deák Gyulával hárman több mint egy évtizeden át vezették az Országos Magyar Párt központját.

A reform-csoport azonban nem ásta el a csatabárdot, hanem a Keleti Ujságban harcot hirdetett, a tömegek megszervezésének útján, a Magyar Párt demokratizálása érdekében. A harc nem volt hosszú lejáratú. A következő évben a Keleti Ujság a Magyar Párt irányítása alá került s ez a lap lett a párt állandó hivatalos szócsöve. A reform-csoport egyrésze áthasonult a pártvezetőséghez, másrésze otthagya a politikát vagy teljesen izolálódott.

Az erdélyi magyarság politikai életének különös jelensége, hogy a reform-csoport előtt és utána, amikor egy haladó tábor a konzervatív pártvezetőséggel összeütkezésbe jutott, mindig ez utóbbi került ki győztesen. Ennek oka kétségtelenül a kisebbségi életforma sajátos adottságai között rejlik.

Kisebbségi sorsban sohasem az történt, amit a magyarság egyik vagy másik csoportja akart, hanem csak annyi, amennyit az államhatalom megengedett. A mozgási szabadság annyira korlátozott volt, hogy nagyobb politikai tömegmozgalmakról szó sem lehetett s a hatósági kényszer sohasem adott módot olyan arányú politikai szervezkedésre, mint amivel a többségi pártok rendelkeztek. Ez a külső nyomás a magyar társadalomban a konzerváló tulajdonságokat fejlesztette ki s ezeknek volt a képviselője a pártelnök is. Bethlen György politikája minden erejével a magyarság értékeinek megőrzésére irányult. Meg volt győződve arról, hogy a román kormány a kisebbségi kérdést nem tudja megoldani s a megoldást a nemzetközi események fogják magukkal hozni, — amit két évtized történelme tökéletesen igazolt. Épen ezért nem is igyekezett a román kormánytényezőkkel a legszükségesebbnél több kapcsolatot kiépíteni, a kormány-ígéretekkel szemben pedig mindig a *timeo Danaos* álláspontjára helyezkedett. Mivel tudta, hogy az erdélyi magyarság nem folyhat be a sorsát végső fokon irányító eseményekbe, a Magyar Párt legfőbb feladatát az erdélyi magyarságra mért nehéz idők átvészelésében látta. Nem gondolt arra, hogy a pártkereteket áldozatok árán bővítse ki, mert ez felbolygatta volna a magyar közéletet és gyengítette volna a passzív ellenállást kifelé. Bár az volt az álláspontja, hogy minden magyar embernek a Magyar Pártban van a helye, igyekezett a párt homogenitását megőrizni, mert szilárd meggyőződése azt diktálta, hogy egy kisebb egységes csoport eredményesebb munkát tud végezni, mint egy nagyobb, széthúzó tábor, ha ez utóbbi jobban is visszatükrözi a közvéleményt. A Bethlenek gyakorlati emberek voltak, ő is néhány alapvető gyakorlati elgondolásból indult ki, de azok mellett mindig, ha kellett, csökönyösen kitartott. Semmitől sem idegenkedett jobban, mint a politikai jelszavaktól és elméletektől s finom elmeállással kidolgozott, de minden dagályosságot kerülő beszédei szöges

ellentétben állottak Krenner nemes pátoszával.

A reform-csoport tehát épen úgy, mint minden más népies irányzat, szembetalálta magát egyrészt a minden újdonságra gyanakvóan tekintő hatóságokkal, másrészt azzal a pártvezetőséggel, amelyik az általa összetartott pártegységet a magyarság legnagyobb kincsének tartotta, amit nem tehet kockára ki nem próbált reform-gondolatok kedvéért. Itt aztán háttérbe szorult az a kérdés, hogy mennyivel hasznosabb munkát tudna végezni a párt és mennyivel nagyobb súllyal tudna fellépni a kormány-nál, ha minden magyar helyet foglalhatna benne. Új párt alakítása nem szolgálta volna a magyarság érdekét. Az ilyen kísérletek később mind valamelyik román párthoz való csatlakozással végződtek. Maradt tehát az egyetlen lehetőség: a párt keretein belül kísérlni meg a reformok megvalósítását. Így vált fokozatosan pártprogrammá az az elgondolás, hogy befelé szabad folyást kell engedni a véleménynyilvánításnak, kifelé azonban mindig tökéletes egységet kell mutatni. A román sajtó igyekezett éket verni a magyarság egyik vagy másik csoportja közé, de ez a törekvése rendszeren felébresztette és közelebb hozta egymáshoz a szembenálló feleket.

Amíg a magyarság belső életében ilyen átrétegződés folyt, a parlamenti csoport élénk tevékenységgel tartotta a másik frontot kifelé. A képviselőházban Willer József a válaszfelirati vita magyar szónoka, László Dezső a föld-és a házadók emelése ellen szólalt fel, Kotzó Jenő a költségvetést bírálta, Parecz Béla a munkakamarák szervezetét kifogásolta. A szenátusban Sándor József a válaszfelirati vita során a „csucsai paktum” végrehajtását sürgette, egy más alkalommal indítványozta, hogy a bukaresti egyetemen tanszéket állítsanak fel a magyar nyelv és irodalom számára, majd az Averescu-féle népszámlálással kapcsolatos visszaélésekre mutatott rá. Gyárfás Elemér az iparosok és kereskedők szociális gondoskodásáról szóló javaslatához fűzött megjegyzéseket; az egyházi államsegélyt sürgette; élesen támadta a vasutak vezérigazgatóságának azt a rendelkezését, mely megtiltotta a vasutak személyzetének a kisebbségi nyelvek használatát; a lakásrekvirálásokat kifogásolta; az ügyvédi törvény vitájánál pedig a magyar kamarák magyar vezetéséért harcolt. Balogh Arthur a postai clearing és csekk-

forgalom bevezetéséhez szolt hozzá és az elbocsátott magyar közalkalmazottak helyzetének rendezését sürgette.

A parlamenti csoport munkájának jelentős része falra hányt borsó maradt. Amikor Averescut egy éves kormányzás után váratlanul lemondatták, *még azokat az ígéreteket sem váltotta be, amelyeket a „csucsai paktum” szerint a választások előtt kellett volna teljesítenie.* Így sem telt el azonban haszontalanul az 1926/27-i politikai esztendő. Már az is haladásnak számít, hogy egy román kormány jogosultnak ismerte el a választási kartellben a magyarság főbb követeléseit, a magyarság a parlamenti választásokból erkölcsileg megerősödve került ki, egy év aránylagos nyugalmi állapotában a Magyar Párt szervezkedése megindulhatott, szóhoz juthattunk az önkormányzati testületekben, a parlamentben és azonkívül a magyar törvényhozók bevihették a köztudatba a magyarság legfontosabb kérdéseit.

Kísérlet a kisebbségi blokkal.

Az Averescu távozása előtti hónapokban Ferdinánd király régi rákbetegsége annyira elhatalmasodott, hogy számolni kellett az uralkodó közeli halálával. Brătianu Ionel tehát nem várhatta be, amíg pártja az ellenzékben erőt gyűjt és meg kellett buktatnia a kormányt, ha nem akart lemaradni a Károly trónörökös lemondása után általa létesített régenstanács munkábaállításáról. Averescut Știrbei herceg kormánya követte, Brătianu azonban látva pártja megtépázott népszerűségét, ami kizárta azt, hogy semleges kormány által vezetett választáson megszerezze a parlamenti többséget, magához ragadta — ezúttal utoljára — a hatalmat.

Az 1927. július 7. és 10-e közötti választás az 1922. évi terror jegyében zajlott le. Az 1926 májusi választáson az Averescu kormánypárt több mint 280 képviselőt hozott be, a liberálisok pedig 15-öt. Most a Brătianu-Duca-féle választáson a liberálisok 314 mandátumot „szereztek”, az Averescu-párt pedig egyetlen képviselőt sem tudott megválasztani. A választást az ellenzéki vezető politikusok találóan jellemezték. Maniu ezeket mondta: „Az 1920., 1922. és 1926. évi óriási terrorral vezetett választások közül egyik sem hasonlítható a most lefolyt választásokhoz,

mert ezekben a csendőrterror, az urnák rendszeres és nyílt ellopása és a bizalmi férfiak e célból való tömeges eltávolítása tervszerűen és kiszámított pontossággal történt, úgy hogy mindezek csakis egy öntudatos központi vezetésre és jól megszervezett végrehajtó szervekre mutatnak rá.” A kibukott Iorga így nyilatkozott a sajtónak: „Undorodom! Azt hiszem, hogy a román politika évkönyveiben nem létezik nagyobb disznóság, mint ennek a választásnak az eredménye.”

A választás előtt a magyarság vezetőinek nem sok ideje maradt a gondolkozásra, annyira siettek a liberálisok, hogy a parlament a király halála előtt még összeülhessen. Az Averescuékkel való szövetség nem kerülhetett szóba, e helyett Bernády és a reform-csoport a szászok példája nyomán a liberálisokkal való kartellt sürgette, előre látva, hogy a liberálisok fogják a parlamenti többséget megszerezni. A liberálisok fel is ajánlottak ugyanannyi mandátumot, amennyi az Averescu-féle parlamentben volt, de egyebet semmit. A Magyar Párt számára tehát erkölcsi lehetetlenség volt egy listán indulni Anghelescuval s az ő programját támogatni. Az 1926 februári közigazgatási választáson kötött kartellt még lehetett azzal menteni, hogy a magyarság nem ismerte erejét. Ez a választás, de még inkább az 1926 májusi parlamenti választás azonban beigazolta, hogy ha az erőszak nem játszik közbe, a magyar tömegek a Magyar Párt mellett nyilatkoznak meg. A magyar közvélemény teljesen kiábrándult a kormányígéretekből s a magyar képviselők nem szavatolhatták a liberálisok kormányprogramját. A nemzeti parasztpárt mögött tömörülő erdélyi románok a csucsai paktum miatt régóta neheztek. Ez a szakadék még jobban megnyílt volna, ha a magyarok az erdélyi románság legnagyobb ellenségeivel, a liberálisokkal szöveteztek. A nemzeti parasztpárttal való kartell, amit a Párt egyik szárnya szintén sürgetett, kihívás lett volna a kormánnyal szemben, amelynek módszereit ismerve, mindenki előre láthatta, hogy a parlamenti többséget megszerzi magának. Úgy Duca belügyminiszter, mint Maniu helyeselték, hogy a magyarság nem akar beavatkozni a román politikai pártok harcába.

Így merült fel a kisebbségi blokk gondolata, amire Lengyelországban a németek és ukránok, Olaszországban

pedig a németek és szlovének között már volt példa. A szervezett nemzetkisebbségek kongresszusain a magyar és német népcsoport közötti együttműködés már megindult s noha a német párt egyik szárnya Szatmár megyében hatósági segédlettel fogott hozzá a sváb eredetű magyarok visszanémetesítéséhez, a román parlamentben is már sok csatát vívtak meg közösen a magyar és német törvényhozók. De teljes támogatásukat ígérték a romániai ukránok, bulgárok és törökök is. A paktum mellett szólt az a választástechnikai érv, hogy sem a magyar, sem a német párt nem volt biztos egymagában az országos szavazatok 2%-ának elnyerésében, e nélkül pedig egyetlen párt sem juthat a parlamentben képviselőre, hacsak nem éri el valamelyik választókerületben a szavazatok abszolút többségét. Ez azonban, főként a szétszórta élő németeknél, kizártnak látszott. Ilyen megfontolások mellett jött létre *Bethlen György és Hans Otto Roth között az 1927. évi választási kartell*, amit a Magyar Párt intézőbizottsága június 16-i ülésén hagyott jóvá.

A döntéssel két csoport nem volt megelégedve, az egyiket disszidenseknek, a másikat renegátoknak nevezték akkor. A disszidensek, a régi kalotaszegi Néppárt vezetői, előbb a párton belül, majd onnan kilépve, azon kívül hirdették a magyar közélet demokratizálásának szükségét. Hozzájuk csatlakoztak a reform-csoport bihari hívei s a két tábor *felújította a Magyar Néppártot*. Elnöknek Kecskeméthy Istvánt, társelnöknek Tarnóczy Lajost, alelnöknek Kós Károlyt és Tabéry Gézá, főtitkárnak dr. Deutsek Géza ügyvédet választották meg. A választások alkalmával a Néppárt proklamációt adott ki, melyben azzal vádolták meg a Magyar Párt vezetőségét, hogy éket ver a magyar és román nép közé és bejelentették, hogy a nemzeti parasztpárt felé fognak tájékozódni, amit azonban Maniuék nagyon hidegen fogadtak, mivel ez a csoport sem tömegek, sem pénz felett nem rendelkezett.

Renegátoknak bélyegezték meg mindazokat, akik az intézőbizottság határozata után a liberális párt listáján jelöltséget vállaltak s erre a Bernády-féle csoportból többen kaphatók is voltak. Maga Bernády előbb a marosvásárhelyi párttagozat elnökségéről mondott le, majd amikor a párt szenátorjelöltjével, Sebestyén Miklóssal hírlapi polémiába keveredett s e miatt a pártvezetőség

felelősségre vonta, kilépett a Magyar Pártból.

Az 1927. július 7-i képviselő- és 10-i szenátorválasztáson a liberális párt galád módon lehengette az egész ellenzékét. Willer József a képviselőházban, Gyárfás Elemér a szenátusban mutatott rá, hogyan zárták ki a jelölteket választókerületükből, a bizalmi férfiakat pedig a szavazóhelyiségből, hogyan semmisítették meg a kisebbségi blokkra eső szavazatokat és csempészték be a liberális szavazócedulákat az urnákba, hogyan akadályozták meg puskával, veréssel és félrevezetéssel a magyar választókat abban, hogy az urnákhoz járulhassanak, hány helyen számoltak meg több liberális szavazatot, mint ahány a választók összes száma volt stb. stb. A képviselőválasztáson mégis tíz magyar és öt német (szász és sváb) képviselő jött be. Dr. Jakabffy Elemér azonban a paktum értelmében lemondott aradi mandátumáról a németek jelöltjének javára, a szenátorrá választott Gyárfás Elemér pedig átadta képviselői mandátumát az utána következő német jelöltnek s így a végleges arány 8:7 lett a magyar és német képviselők között, amit, tekintettel arra, hogy Romániában kétszerannyi magyar volt, mint német, sokan túlságos engedménynek tekintettek a németek javára. A szenátorválasztáson az Averescu parlament 12 magyar szenátorával szemben egyedül dr. Gyárfás Elemér tudott mandátumot szerezni Csíkbán. Jellemző az urnalopásokra, hogy a román statisztika szerint is több mint 90%-ban magyar Udvarhely megyében egyetlen magyar képviselő sem tudott bejutni s az eredmény szerint itt kevesebb szavazatot adtak le a kisebbségi blokkra (2655), mint a román Alsó-Fehér megyében (2842).

A választás eredménye mégsem ejtette kétségbe a blokk vezetőit. Bethlen György a sajtónak kijelentette, hogy bár a kormány renegátokkal akarta megbontani a magyarság sorait, a magyar választók első komoly erőpróbájára a terror mellett is büszkék lehetünk. Hans Otto Roth az adott viszonyok között szintén meg volt elégedve az eredménnyel és duplájára értékelte az egyedül kivívott mandátumokat a kormánnyal kartellben szerzett mandátumoknak. A kisebbségi blokk a liberális és nemzeti parasztpárt mellett az ország harmadik legnagyobb pártja lett.

Képviselői mandátumot nyertek Balogh Elek, Beth-

len György, Jósika János, László Dezső, Paál Árpád, Szentkereszty Béla, Szoboszlay László és Willer József. Köztük új képviselő volt dr. Balogh Elek tordai ügyvéd és Háromszék későbbi állandó követe, ifj. br. Szentkereszty Béla, aki a háború előtt külügyi szolgálatot teljesített és előkelő román rokonsága folytán, Bukarestben kitűnő összeköttetésekkel rendelkezett.

A templom és az iskola.

A majdnem másfél évig tartó liberális kormányzás a végét jelenti annak a több évtizedes kornak, amelynek folyamán a liberálisok akkor jöttek uralomra, vagy távoztak el, amikor akartak. A választások után tíz nappal meghalt Ferdinánd király, akit az utókor „a nemzet egyesítőjének” nevezett el s aki a kisebbségeknek is jóakarója volt. De akaratát csak a liberálisokon keresztül tudta érvényesíteni, ezeken pedig megtört minden jó szándék. Fia, Károly több ízben lemondott a trónról és Caraiman Károly név alatt külföldre távozott s így ennek fia, a kiskorú Mihály lett a király, akit egy, a liberálisok által összeállított régenstanács helyettesített. Tagjai Miklós, Ferdinánd második fia, az erdélyi Miron Cristea, a görögkeleti egyház pátriárkája és Buzdugan semmitőszéki (kúriai) elnök voltak.

November 23-án Brătianu miniszterelnök is meghalt, a „nagy Ionel”, akinek Nagyrománia megalkotásában döntő szerepe volt. Vele a román királyság legkiemelkedőbb államférfia szállott sírba, de sírba szállott az az illúzió is, amit Brătianu a békekonferencia óta hirdetett, hogy a nemzetiségi kérdés a kisebbségi népcsoportok beolvasztásával fog megoldódni Romániában. Testvére, Vintila még egy évig biztosítani tudta az ókirályságbeli plutokrácia uralmát, de tovább nem tudott ellenállni a parasztság és kispolgárság előretörésének, mely a nemzeti parasztpárttal 1928 végén uralomra jutott.

A régi liberális párt nem távozhatott el a történelem színteréről a nélkül, hogy a kisebbségek ellen meg ne tegye azt, ami még módjában állott. Három héttel a választások után Brătianu pénzügyminiszter már kijelentette a kamarában, hogy az Averescu kormány teljesen kiűrtette az állampénztárt s így nincs módja a román néppárt

által a költségvetésbe felvett államsegélyt a magyar iskoláknak folyósítani. Ezzel az államsegély kérdése le is került napirendről a nemzeti parasztpárt uralomra jutásáig.

Angheliescu betetőzte iskolapolitikáját a *középiszkolai törvényjavaslattal*, amit a képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér tett bírálat tárgyává. Gyárfás ellenvetéseire Angheliescu a többség tapsai között azzal válaszolt, hogy a magyar állam iskolapolitikája még rosszabb volt. Angheliescu a középiszkolában erkölcsi nevelés helyett óriási tananyaggal és hat nyelvvel tömte a tanulókat; az iskoláztatást kizárólag állami feladatnak tekintette, az egyházi iskolákat magániskolákká fokozta le; az iskolát a románosítás eszközének használta fel; az oktatásügyet centralizálta; a kinevezések és beiratkozási kérések feletti döntést a miniszteriumra bízta; egységes középiszkola-típust állított fel; a tanárokat a román nyelvtudás ellenőrzése címén zaklatásoknak tette ki; a bakkalaureátust idegen tanárok előtt tétette le a tanulókkal, ahol több tárgyból mindenkinek románul kellett vizsgáznia; a magyar iskolákból kizárta a „román-gyanus” tanulókat; az iskolák nyilvánossági jogának elnyerését körülményes formaságokhoz kötötte. Ezzel az iskolapolitikával szemben, mely a mult megbosszúlásából indult ki, hiábavaló volt minden érvelés a szenátus túlfutótt levegőjében.

Angheliescu: Nekünk csak 4 középiszkolánk volt három és félmillió lakosság mellett s Önöknek ma is több középiszkolájuk van, mint nekünk, Erdélyben. Több iskolájuk van, mint a magyar időben volt.

Gyárfás: Nem az iskolák számáról beszéltem, hanem arról, hogy nem tudnak Önök olyan magyar törvényt, miniszteri rendeletet, vagy más intézkedést felmutatni, melyet annak idején a nemzetiségek sérelmeztek s amelyet ma Önök ne alkalmaznának velünk szemben. A másik tény pedig az, hogy egész sorozata van a velünk szemben most alkalmazásban lévő sérelmes intézkedéseknek, melyet a magyarok nem alkalmaztak.

A liberális uralom másik alkotása a *kultusztörvény* volt, amelynek az előkészületeit az egyházak és a Magyar Párt nagy aggodalommal szemlélték. A szenátusban Gyárfás Elemér mellett Makkai Sándor erdélyi református püs-

pök a protestáns egyházak állásfoglalását szögezte le s a javaslat legnagyobb hibáját abban látta, hogy bizalmatlan az egyházakkal szemben s a túlzott ellenőrzési és beavatkozási joggal sérti az erdélyi egyházak ősi önkormányzatát. A javaslat a történelmi egyházak működését a közrend szempontja alá helyezi, az egyházaknak csak a minisztériumtól függő jóváhagyással engedi meg, hogy külföldi ajándékokat elfogadjanak, a hívek adóját limitálja, az egyházi bírósági ítéletek végrehajtásához nem nyújt eléggé segédkezet, az egyházkerületek területi beosztását állami törvényekhez köti. A képviselőházban maga a pártelnök, Bethlen György mutatott rá arra, hogy a régi Románia szinte száz százalékban görögkeleti volt, Erdélyt viszont századokon át a különböző egyházak békéje jellemezte. Nem vezet tehát a lelkek békéjéhez és a vallásellenes áramlatoknak nyit kaput az olyan ókirálysági viszonyokból kiinduló törvényes rendezés, mely nem számol az erdélyi egyházak ősi önkormányzatával.

A vallásügyi törvény kisebb módosításokkal április 22-én, a középiskolai törvény május 15-én lépett életbe s az előbbi egészen a bécsi döntésig érvényben volt.

Az egyházi és iskolai kérdéseknek ebben a parlamenti harcában pattant ki egy nagyjelentőségű egyezmény, mely az erdélyi magyar katolikusokat közlelről érdekelte. Évek óta folytak titokban tárgyalások a román kormány és a Szentszék között a *konkordátum* megkötése érdekében, amit végül is az Averescu kormány kultuszminisztere, Goldiș László írt alá 1927 május 10-én. A konkordátum híre azonban kiszivárgott s amikor Goldișt támadni kezdték, hogy a Szentszéknek túlságos engedményeket tett, 1928 március 5-én röpiratban közzétette a konkordátum szövegét, rámutatva a román kormány szempontjából annak előnyös voltára. Goldișnak igaza volt, mert az egyezmény olyan intézkedéseket tartalmazott, amelyek a magyar katolikusokat méltán megdöbbsentették. Azok közül, akik a konkordátumot magasabb egyházi nézőpontból menteni próbálták, Gyárfás Elemér rámutatott arra, hogy nemzetközi egyezménnyel állunk szemben, amely kompromisszum útján jött létre s a konkordátum olyan *eredmény*, amit a Szentszék a román kormány sokkal súlyosabb javaslataival szemben vívott ki, romániai magyar hívei javára. Ugyanő azonban már 1927 július 29-én fel-

szólalt az erdélyi, váradí, szatmári és temesvári egyházak nevében a szenátusban Cisar római katolikus érsek szenátorsága ügyében, akit az akkor még nem ismert konkordátum értelmében, mint a római katolikuság egyetlen képviselőjét, hívták be a román felsőházba. Hangoztatta, hogy Románia minden katolikus püspöke igényt tart a szenátusi tagságra, úgy, amint Magyarországon is az összes görögkeleti és katolikus püspökök főrendiházi tagok voltak.

Ezzel a mérsékelt iránnyal szemben, mely a Szentszék iránti feltétlen hűségből indult ki, Pál Gábor a konkordátum tényeit és következményeit hozta fel, amikre a Magyar Kisebbségben mutatott rá. A román állam már előre készült a konkordátumra és az ezeresztendő és másfélmillió lelket számláló erdélyi egyházak püspökei helyett az alig 26 egyházközséggel rendelkező bukaresti Cisar román püspököt érseknek léptette elő, hogy ő lehessen a katolikus társadalom képviselője a szenátusban s így ott a magyar katolikusok ne mondhassák el panaszaikat. A konkordátum szerint a bukaresti érseki tartományban foglaltatott össze az egész romániai magyar katolikuság. Az erdélyi románok egy része 1697–1700-ban visszatért Rómához s a csatlakozás feltételül nemzeti jellegük megőrzését kötötték ki, amit a Szentszék 1721-ben megerősített. Az „Erdélyi Római Katolikus Státus” autonómiáját azonban csak hallgatólag vették tudomásul Rómában, most pedig a konkordátum ezt is alárendeli a román katolikus érseknek. Ezzel egyidőben a minorita rend római vezetősége a görög katolikusoknak ajándékozta a kolozsvári minoriták templomát és hatalmas vagyonát, noha a latin katolikus vagyon nagy részét kisajátították, a görög katolikusok pedig a földbirtokreform folytán tetemes ingatlan vagyonhoz jutottak. A püspöki kinevezések előtt a Szentszéknek a jelöltre vonatkozóan véleményt kell kérnie a kormánytól, hogy nem forog-e fenn „politikai aggály” a kinevezés ellen, ami káros befolyásolást enged a kormánynak a püspöki szék betöltésére. A kisajátítás folytán kártérítésképpen kapott állampapírokból a konkordátum „Patrimonium Sacrum”-ot akart szervezni, amit a római katolikus és görög katolikus püspökök közös tanácsa kezelt volna s így a román görög katolikusok nyertek volna beleszólást a magyar püspökségek, káptalanok,

szemináriumok anyagi ügyeibe. A konkordátum egybeolvasztotta a szatmárral a 900 éves nagyváradi római katolikus püspökséget s helyette engedélyezte az ötödik görög katolikus püspökség felállítását, hogy a püspökök tanácsában 7 románnal szemben csak 3 magyar álljon. Eltörli végül a konkordátum a sokszázéves patronatusi jogokat és kötelezettségeket, az eltörlés következményeinek rendezése nélkül.

Bár a konkordátum belső katolikus egyházi ügy, Erdélyben ez a kérdés túlnötte magát a felekezeti kereteken s a magyar katolikusság bánatában és elkeseredésében az egész kisebbségi magyarság osztozott.

A liberálisok végnapjai.

A liberális kormányzással szemben úgy többségi, mint kisebbségi részről mind nagyobb elégedetlenség nyilvánult meg mely néha már a polgárháború határait súrolta. A nemzeti parasztpárt 1928 május 6-án Gyulafehérvárra ezreket csődített össze 71 vármegyéből, ahol az igazolt 676 delegátus határozatilag kimondta, hogy az ország külső ellenségei mellett a belső ellenség ellen is felemeli szavát, akiket így jellemez a határozat:

„A gyulafehérvári gyűlés megállapítja, hogy a jelenlegi kormány az uralopások és államcsínyek által, valamint a hadseregnek... saját céljaira és visszaélésekre való felhasználásával, az igazságszolgáltatás degradálása és az alkotmányos élet lábbal tiprása útján és azon alkotmányos erők terrorizálása által is, amelyeknek szolgálni hivatva van, hosszú időre megbontotta a nemzeti egységet és aláásta annak alapjait. Ennek következtében a gyulafehérvári gyűlés az ország ellenségének nyilvánítja ezt a kormányt, amely olyan hosszú ideje jogtalanul és alkotmányellenesen kormányoz. A nemzet jogos önvédelmi helyzetben érzi magát a kormánnyal szemben, amely helyzet őt a kormány eltávolítása érdekében minden eszköz felhasználására felhatalmazza.”

1928 október 14-én tartotta meg a Magyar Párt *Székelvudvarhelyen* harmadik másodéves nagygyűlését, időrend-

ben a negyedik nagygyűlést, amelyen újraválasztották a két évvel azelőtt megválasztott vezetőséget. Az elnöki tanács tagjai lettek: Ferenczy Géza, Gabányi Imre, Gyárfás Elemér, Paál Árpád, Róth Hugó, Túri Kálmán és Várad Aurél. Már az elnöki megnyitóból kicsendültek a magyarság panaszai: hol van a magyar nyelvű közigazgatás, igazságszolgáltatás, van-e egyesülési szabadság, mi van a nyelvhasználattal az iskolákban, az agrárreformot hogyan hajtották végre? A választ Pál Gábor adta meg, akinek a javaslatára a nagygyűlés kimondotta, hogy a magyarság összes panaszait a Nemzetek Szövetsége elé viszi. Az egyhangúan elfogadott határozati javaslat így szól:

„A magyar kisebbség 10 év óta a törvénytelennek, jogtalanságnak és egyenlőtlen elbánásnak felsorolhatatlan szenvedéseit viseli. A gyulafehérvári határozatban és az 1919. évi párisi egyezményben ígért kisebbségi jogokra való hivatkozás, valamint az államhatalom gyakorlásában az egyenlőség és igazságosság alkalmazásának állandó követelése hiábavalónak bizonyultak, mert a váltakozó kormányok e jogos követelések teljesítését nemcsak következetesen megtagadták, hanem sérelmes törvények, rendeletek, valamint törvénytelen intézkedések által is a magyar kisebbség kulturális és gazdasági létfeltételeit alapjukban támadják meg. Állampolgársági kötelezettségeink teljesítése és az ország érdekében való közös munka felajánlása nem segítette elő annak felismerését, hogy a kisebbségi probléma megnyugtató megoldása az ország javára is szolgál.

Mindezek megállapítása mellett az országos nagygyűlés ünnepélyesen tiltakozik a kisebbségi problémának minden olyan irányú rendezése ellen, ami a kisebbségeket nem juttatja a jogok és szabadságok azon teljesítéséhez, melyet számukra a nemzetközi szerződések biztosítanak. *Az országos nagygyűlés felhatalmazza és utasítja az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa.*”

A liberális kormány nem tudott sokáig ellenállani a sorozatos gyűléseken tiltakozó román néptömegek ostro-

mának és 1928 novemberében át kellett adnia helyét a két évvel azelőtt egyesült Maniu-féle erdélyi nemzeti és Michalache-féle ókirályságbeli parasztpártnak. A Magyar Párt pedig felszabadulva az Averescu kormánynak tett ígéretétől, hogy a kisebbségi panaszokra Bukarestben keres orvoslást, ismét a külföld elé volt kénytelen vinni a magyarságon ejtett sérelmeket.

Kisebbségi külpolitika.

A világháború után a kisebbségi jogoknak a Népszövetség védelme alá helyezése folytán a nemzetiségi kérdés a nemzetközi érdeklődés homlokterébe került. A nyugateurópai és amerikai protestáns egyházak felfigyeltek romániai hitrokonaiik helyzetére, akiknek a vallásszabadságát most már az antant-hatalmak is szerződésileg biztosították. Az Interparlamentáris Únió és a Népliga Únió programjába vette a kisebbségi kérdés tanulmányozását. De maguk, Európa nemzetiségei is, szövetségre léptek s a kisebbségi kongresszusokon sürgették a kisebbségi népcsoportok jogainak biztosítását és továbbfejlesztését. Az erdélyi magyarság kapcsolatot keresett minden olyan nemzetközi intézménnyel, ahol fórumot találhatott panaszai elmondására. Mivel pedig a román kormány nagyon féltette jó hírnevét a nyugati demokráciák előtt, ez is egy eszköz volt arra, hogy a kormányt a kisebbségi jogok megtartására lehessen szorítani.

Már a trianoni béke megkötése előtt meglátogatta Erdélyt a Presbiteri Világszövetség, valamint az Angol és Amerikai Unitárius Társulat kiküldöttje. Trianon után legjelentősebb a *Vallási Kisebbségek Amerikai Bizottságának* Romániában tett látogatása volt. A bizottság Amerika ötvennyolc vezető egyházi és világi előkelőségéből alakult, akik 1924 júniusában egy négytagú küldöttséget indítottak Bukarestbe. Az udvarnál és a kormányférfiaknál tett látogatás után a küldöttség tagjai Kolozsvárra utaztak, ott felvették a kapcsolatot a lutheránus, református, római katolikus és unitárius egyházak vezetőivel, majd bejárták egész Erdélyt és újtukról augusztus elsején jelentést tettek a román kormánynak. A jelentésben Cornish C. Lajos, az amerikai unitáriusok szövetségének ügyvezetője,

a bizottság elnöke, rámutat az erdélyi vallási kisebbségek sérelmeire, amiket a gyülekezési jog korlátozása, a hatósági személyek erőszakoskodása, a hitvallásos iskolák elszorvasztása és az agrárreform egyoldalú végrehajtása terén tapasztalt. Az emlékirat mellékletét 135 panaszjegyzőkönyv képezi, amikre a román kormány részletes választ adott, a válaszról pedig a bizottság azt állapította meg, hogy az „következetlen és kerülgető”. A Vallási Kisebbségek Amerikai Bizottsága jelentését és a román kormány válaszát angol nyelven könyvalakban közzétette (The Religious Minorities in Transylvania. Boston, 1925.) s ez volt az első független kiadvány, mely az erdélyi magyarság helyzetét a külfölddel megismertette. Az új világ kiküldöttei felismerték az erdélyi kérdés jelentőségét, amikor újukról így számolnak be:

„A világ emez egyik legvarázsosabb vidékének élete mély hatást gyakorolt a bizottság tagjaira, aminthogy így kell hatnia minden utazóra. A benyomás, amelyet a termékeny országrészen keresztül a román, magyar és szász élettel való érintkezésből nyertünk: az, hogy ha itt a faji, nyelvi, vallási és gazdasági problémákra megfelelő megoldást nem találnak, ez az ország Európának egyik legszomorúbb országává és a világ békéjének legfenyegetőbb veszélyfőszekvévé válik.”

Az amerikai bizottság kiküldöttei 1927 nyarán még egy látogatást tettek Romániában s ez alkalommal a Kárpátokon túli részeket is beutazták és a zsidókérdést is tanulmányozás tárgyává tették. Erről az utazásról szintén külön kötetben számoltak be (Roumania Ten Years After. Boston, 1928.) és hű képet nyújtottak Románia gazdasági rendszeréről, a zsidókról, a közigazgatásról, állampolgársági, iskolai és egyházi kérdésekről.

A nemzetközi szervezetek közül első ízben az *Interparlamentáris Unió* keresett kapcsolatot az erdélyi magyarsággal. Az Unió már 1922 augusztusában tartott bécsi konferenciáján elhatározta, „az etnikai és gyarmati kérdések bizottságának” megalakítását, továbbá azt, hogy a következő konferencia elé olyan nemzetközi elrendezés tervét készíti elő, „mely az összes államok etnikai és val-

lasi kisebbségeinek jogait biztosítani hivatott”. Az Interparlamentáris Unió elnöke, br. Adelswaerd meghívta br. Jósika Samut, hogy a javaslattevő bizottság 1923. február 14. és 15-én Párisban tartandó ülésen vegyen részt. A Magyar Párt elnöke betegsége miatt dr. Willer József későbbi országgyűlési képviselőt küldte ki maga helyett Párisba tíz pontból álló javaslatával. Willer ennek alapján kifejtette azt az álláspontot, hogy a kisebbségi kérdés nemzetközi jogi rendezése mindaddig lehetetlen, amíg a kisebbségeket mint közjogi egységeket a nemzetközi jog el nem ismeri. Az Interparlamentáris Unió hűvösen fogadta a magyar előterjesztéseket és Jósika Samu halála után megszűnt a kapcsolat a Magyar Párt és az Unió között.

A Nemzetek Szövetségében testet öltött békegondolat népszerűsítésére a különböző államokban megalakult Népliga egyesületek is természetesen kapcsolatba kerültek a nemzetiségi kérdéssel. Ezeknek nemzetközi Szövetsége, a *Népligaunió* (Union Internationale des Associations pour la Société des Nations) a mellett, hogy kongresszusain a különböző egyesületeknek a népszövetségi gondolat terjesztésére irányuló munkáját igyekszik összhangba hozni, külön főbizottságot küldött ki lord Willoughby Dickinson angol delegátus elnöksége mellett a kisebbségi kérdés tanulmányozására. Az Unió elnöke dr. Limburg népszövetségi holland delegátus, főtitkára Th. Ruysen Bordeaux-i egyetemi tanár volt. A Népliga Unió közgyűlésének és tanácsának a többségi és kisebbségi Népliga Egyesület kiküldöttje egyaránt tagja lehet s így ez volt az egyetlen nemzetközi szervezet, ahol a kisebbségek és a nagy nemzetek egyenlő jogot nyertek és egyformán szólhattak hozzá a világpolitika vagy a kisebbségvédelem kérdéseikhez.

A Romániai Magyar Népliga Egyesület sokáig nem tudott megalakulni, mivel Kolozsváron a szigorított ostromállapot miatt nem lehetett engedélyt kapni ahhoz, hogy az alakuláshoz szükséges 20 tag összeülhessen. Így az egyesület csak 1927. május 14-én alakult meg Székelyudvarhelyen. Dízelnöknek Ugron Istvánt, elnöknek Balogh Arthurt, alelnököknek br. Huszár Pálnét, a Kisebbségi Magyar Nők Központi Titkárságának vezetőjét, Gyárfás Elemért, Szentkereszty Bélát és Pál István apátplébánost választották meg, főtitkár dr. Sulyok István hírlapíró lett s a vezetőség minden nemzetközi kongressz-

szuson képviseltette magát Különösen 1931 májusában utazott fel a Népliga Únió budapesti nemzetközi kongresszusára népes magyar küldöttség Erdélyből. A Romániai Magyar Népliga Egyesület nemzetközi tevékenységét a románokból álló Romániai Népliga Egyesületek Szövetsége érthető okokból igyekezett megbénítani. A romániai Szövetség tagjai közé a Magyar Népliga Egyesületet nem vették fel, sőt a román Szövetség azt is meggátolta, hogy a Nemzetközi Népliga Únió tagja lehessen 1930-ig a magyar egyesület, amikor végre a genfi közgyűlésen felvették a Romániai Magyar Népliga Egyesületet az Únió tagjainak sorába.

A kisebbségek kultúraautonómiájáról szóló észt törvény megjelenése után dr. Ewald Ammende észtországi német újságíró a törvényt megküldötte dr. Iosip Wilfan olaszországi szlovén kamarai képviselőnek és összeköttetést keresett dr. Szüllő Gézával, a csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnökével, valamint dr. P. Schiemann lettországi német képviselővel. A kisebbségi kultúraautonómia gondolatától áthatva Ammende bejárta mindazokat az államokat, ahol szervezett kisebbségi csoportok éltek és megnyerte őket az európai *kisebbségi kongresszus* tervének. A kongresszus 1925. október 15-én ült össze Genfben 33 szervezett nemzetkisebbségi csoport kiküldötteinek jelenlétében, akik 14 államból 12 nemzetiséget és 35 millió embert képviseltek. A romániai Magyar Párt Balogh Arthurt és Jakabffy Elemért küldötte ki az alakuló közgyűlésre.

A kongresszus négy alapvető elvi kérdésben szögezte le álláspontját. Kimondta, hogy a nemzetművelődési szabadság a művelt világnak éppen olyan szellemi java, mint a vallásszabadság. Kívánatos tehát, hogy minden állam megadja ezeknek a nemzeti közösségi alakulatoknak a szabad kulturális és gazdasági fejlődés lehetőségét, a hozzá tartozóknak pedig biztosítsa a polgárjogok szabad élvezetét. A második határozat az autonómia gondolatát veti fel és minden egyes népcsoportnak jogot követel ahhoz, hogy nemzeti jellegét területileg vagy testületileg közjogi alakulatokban ápolja és fejlessze. A harmadik a Nemzetek” Szövetségének kisebbségvédelmi feladatait hangoztatja, a negyedik a kisebbségi kérdéssel foglalkozó nemzetközi szervek támogatását kéri.

Ebben a gondolatkörben mozgott a szervezett nemzet-

kisebbségek rendszeren Genfben tartott kongresszusainak munkája a következő években is. 1926-ban leszögezte álláspontját a gazdasági egyenjogúság, állampolgársági jog, választójog, nyelvhasználat kérdésében. 1927-ben az állami szuverénítás és a kisebbségvédelem viszonyát s ennek az európai békére kiható következményeit taglalta a kisebbségi kongresszus. 1928-ban a népszövetségi kisebbségvédelem és a kisebbségeknek anyaországukkal való érintkezése képezte vita tárgyát. 1929-ben a kisebbségi sajtó és a kisebbségi tudományos intézetek kérdése foglalkoztatta a kongresszust. 1930-ban Briand Páneurópa tervével kapcsolatban foglalt állást.

Az erdélyi magyarság kiküldöttei kezdettől fogva tevékeny részt vettek a kongresszus munkálataiban. Balogh Arthur mint kisebbségi jogász, külföldön is jól ismert szakmunkáival döntő súllyal lépett fel a vitás jogi kérdésekben. Jakobffy Elemér — „az erdélyi magyarság külügyminisztere” — diplomáciai tapintatával és szónoki lendületével vezetőszerpet biztosított magának a kongresszus munkálataiban. Úgy is mint a kongresszus állandó kiküldöttei s úgy is, mint a népszövetségi panaszok szerzői, ők ketten irányították az erdélyi magyarság külpolitikáját, rajtuk keresztül szerzett tudomást Európa az erdélyi magyar kérdéstről.